

Огиста Конта позитивистичка педагогија, 1923.

Садржај

Посвета

Предговор

Уводна реч

Прва Глава: Живот Огиста Конта

Друга Глава: Суштина Контових главних дела

Трећа Глава: Контова церебрална теорија или психологија

Четврта Глава: Контова општа задаћа васпитања

Пета Глава: Контова дидактичка начела

Шеста Глава: Контов педагошки план

Завршна реч

Библиографија:

А. Контова дела и писма (1–15)

Б. О Конту и његовим радовима (16–70)

SAVEZNO IZVRŠNO VEĆE
CENTAR ZA INFORMACIJU I
OKUMENTACIJU I DELATNOST
br. 403
SIGN.

19:37

ПЕДАГОШКИ КЛАСИЦИ

УРЕЂУЈЕ

КЊИГА 2.

МИЛАН ШЕВИЋ

2. КЊИГА

ОГИСТА КОНТА

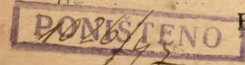
ПОЗИТИВИСТИЧКА ПЕДАГОГИЈА

НАПИСАО

Dr. phil et paed. ПАЈА Р. РАДОСАВЉЕВИЋ
професор експерименталне педагогије на педагошком и филозофском факултету Њујоршког Университета; прави члан „Американског Психолошког Удружења“, „Америк. Удружења за Унапређење Наука“, „Хрватског Педагошко-Књижевног Збора“ и т. д.

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ РАЈКОВИЋА И ЂУКОВИЋА

БЕОГРАД — ТЕРАЗИЈЕ

Мил. б.,

38562

~~1020~~

БЕОГРАД, 1923

Штампарија „Давидовић“ Павловића и Друга, Дечанска 14.

Ово дело посвећује сени
СРПСКИХ УЧИТЕЉА И ПРОФЕСОРА
палих у борби за Југословенску Мисао —
клицу будућега Словенског Уједињења

Писац.

ПРЕДГОВОР.

„Идеје владају светом или га бацају у каос“.

Ово је један познати епиграм Огиста Конта. Иако ниједан епиграм не говори потпуну истину, јер идеје представљају само један фактор друштвеног живота (поред биолошких или психофизичких одлика људских организама, различитих географија земљиних, и различитих испољавања вештачки удешене материјалне средине) ипак су оне — идеје — тако карактеристички и упадљиви чинилац у људском животу, да се с правом може казати да је права истина када Конт вели, да идеје владају светом или га бацају у каос.

Идеје Огиста Конта данас се чују и изван његове Француске. Оне греју и срца многих британских, италијанских, шпањолских, американских, немачких, руских и других умних радника. И социолог и етичар, и биолог и историчар, и богослов и педагог осећају топлину идеја овог великог Француза.

Задаћа овог рада је да се и наше српско, хрватско и словеначко учитељство свију школа заинтересује за идеје Огиста Конта, да види шта и како би се оне могле применити у нашој просветно-школској политици, а да се не дира у наш народни живац, у нашу словенску душу. Како вели наш Прерадовић:

„Туђ туђему, теби твој приличи,
Туђе поштуј а својим се дичи“...

Оригинално овај је рад изашао као мали чланак под насловом: „Огист Конт као педагог“, публикован у једном нашем красном послератном месечном часопису за дечје питање: *Народни Подмладак* (уређују га Др. М. Ђ. Поповић и проф. Пешар М. Илић, а издаје Друштво за Потпомагање, Васпитање и Заштиту Деце, Београд, год. св. 7. и 8., 1921., стр. 369—385).*

Иако осећам да овај мој рад није потпун и савршен, ипак се надам да ћу њиме многе подстакнути и проучавање позитивистичке педагогије која све то веће маха заузима у свим културним земљама. Ни наши заступници хербартијанске и песталоцијанске дидактике, ни наши следбеници експерименталне и социјалне педагогије, а ни репрезентанти наше народне, југословенске и словенске школске просвете неће се покајати, ако завире и у педагогију једнога Огиста Конта. Ако икада, а оно баш сада, када смо се окупили у једну велику и слободну Југославију, треба да објективно проучавамо идеје које ведре и облаче у страним државама. Ексклузивност идеја можда ће се највише осветити у области просветно-школске политике. Не дајмо да нас педагошке идеје бацају у каос!

Њујорк, на Св. Саву 1922.

Паја Р. Радосављевић.

* Тај чланак је углавном суштина мога предавања о Конту у курсу: „Модерне тенденције у експерименталној педагогији“ који дајем сваке друге године на педагошком и филозофском факултету Њујоршког Универзитета још од 1914. год.

УВОДНА РЕЧ.

Шта је позитивизам? Као свака друга реч и позитивизам (*positivisme, positivism, positivismo, Positivismus* — изрази у француском, енглеском, италијанском и немачком, долази од речи *ponere*, па *positus*, значи оно што је стављено, дато, што је ту) имаде више значења. Истаћи ћемо само пет таквих значења.

Прво, позитивизам значи тврдњу онога што се држава у било којој сфери, као нешто што се разликује од природног, н. пр. откривена религија. Ова употреба речи позитивизма је врло ретка (упореди: *Mc Cost, Christianity and Positivism, New York, Scribner, 1871*).

Друго, израз позитивизам може значити „догматизам“, т. ј. поткрепљавање у пристајању или усвајању филозофских школа, н. пр. антитеза према скептицизму, нихилизму, негативизму. И ова употреба термина позитивизам такође је ретка.

Треће, позитивизам значи Контов рационализам т. ј. његов *релативизам* и *позитивизам*. Овај израз потиче од самога Огиста Конта којим је хтео да означи своју рођену филозофију, *позитивизам*; карактеристично је, негативно, као слободу од сваких спекулативних елемената, и, позитивно, као науку које се основица састоји у методима и резултатима хијерархије позитивних наука (математике, астрономије, физике, хемије, биологије и социологије). Позитивизам, дакле, значи дефинитивно на-

пуштање васколиког истраживања ултиматних (коначних) узрока и унутрашњих суштина ствари, и обраћање људске пажње више на законе феномена (појава) као јединих факата (чињеница, истина) који се могу и сазнати и употребити. Знање је од вредности због тога, јер нам помаже да модификујемо (мењамо) услове у физичком (телесном) и социјалном (друштвенсм) свету. А да се ово постигне морамо познавати како ствари активишу (делују, раде), и то је све што је потребно да сазнајемо. Ово ограничавање васколиког сазнања на феномене Конт слабо покушава да докаже у подробности. Он претпоставља да је то општа ствар свим онима који су свесни свога доба; то је она велика лекција коју нам даје историја људског мишљења. То је исход Контове филозофије чије позитивистичко стање значи *le système général des conceptions humaines*.

Конт истиче три степена у развићу науке. Према његовом славном *закону о три степена (lois des trois états)* човек полази из фантастичког у право научно мишљење. Први је степен *теолошки* где се природне појаве тумаче из натприродних (демонских, божанствених) сила воље и антропоморфички. Овде човек приписује активности ствари хотимичној вољи, као што ју налази у самоме себи. У најранијој и најизразитијој форми то значи *фетишизам*, који очито избегава и најмању дозу сазнавања позитивног закона. Мало после уопштава се појам засебне воље у свакој материјалној ствари и онда имадемо *полишеистичко* стање. Политеизам је општији и апстрактнији по својој карактеру него ли фетишизам; богови делују помоћу ствари а саме те ствари нису живе; и услед ове веће апстрактности, секундарне појединачности феномена слободне су за научно посматрање. Коначни степен теолошког мишљења је *моношеизам*. Овде

се све повраћа на једну апстрактну вољу па се следствено још више омогућава протезање научног опажања (посматрања, опсервације) у вези с подробностима у природи. Али баш зато што је овај степен тако апстрактан, монотеизам не може нам дати трајно задовољење и мора се заменити строго научним објашњењем (тумачењем, експланацијом, интерпретацијом). Но ово се не може одмах, непосредно остварити — мора се проживети један прелазни степен. Тај степен јесте *метафизика*. На метафизичком степену који се мора савладати, место личних фактора видимо неперсоналне, апстрактне, логичке битности, принципе (начела), силе, узроке. И заиста, метафизика напушта идеју личне воље али је не замењује позитивним законом већ метафизичким есенцијама (суштинама) и моћима, простим апстрактним репетицијама (повнављањима) богова првог степена, сувим костима живих створења песништва. Према томе ово не даје право тумачење већ само феномене у другим облицима, апстрактно име место конкретних факата. После метафизичког степена долази коначна мета људског мишљења — *позитивни степен*, који се бави само чињеницама искуства и законима што их ове чињенице испољавају, а да се не предузима немогући покушај да се прозру феномени у непознатој стварности. На овом степену уклања се свака метафизика; овде се не објашњава на темељу непознатих фактора (моћи, узрока) већ се описују сувислости и релације које су емпириски посматране т. ј. коегзистенције и сукцесије, редовне, законите везе самих појава. У овом погледу Контов позитивизам је сродан *агностицизму* или *агнозији* (agnosia, грчка реч, незнање), класи филозофских или научних теорија које негирају могућност познавања реалности саме по себи, па било то дух (душа), материја, сила. То је слично и *феномализму* (до-

лази од грчке речи која значи „појава“), теорија која негира способност да се сазнају довољни или коначни узроци или шта друго изузев односа коегзистенције и секвенције (сукцесије) у којима се испољавају чулне (осећајне) појаве. Али Контов позитивизам разликује се од овог двога у томе што тврди да је могуће и неопходно установити а) релативну синтезу или организацију података свих наука; б) вредност науке за прецизност (тачност) и практичну контролу, и в) корист науке, ако се овако организује и примењује, за морално руководство и духовно окрепљење и утеху.

Четврто, реч „позитивизам“ употребљава се и за ознаку сваке филозофије која се слаже са Контом у ограничавању филозофије на податке и методе природних (натуралних) наука, — противност *a priori* и спекулацији помоћу икојег метода који је својствен метафизици. У овом смислу Џан Лок и Девид Хјум беху позитивисте, а поготово Хјум по своје ограничавању метода филозофисања на резултате посматрања и заустављању да иде даље свуда онде где настаје конфузија и несигурност спекулисања о хипотетичким узроцима (упоређи I, § 4. у *David Hume, Treatise on human nature 1739—1740; 1874*, немачки превод од Липса 1895, друго издање 1904) Џан Стјуарт Мил и Херберт Спенсер такође се називају позитивистима иако се посве противрече Огисту Конту у многим погледима. Џорџ Елиот (псеудоним Марије Ивана, удата Крос) јесте позитивисткиња у строжијем Контовом смислу. Наш проф. М. Миловановић такође је позитивиста, као што се то огледа на његовим многобројним делима, особито у његовом делу „Филозофија и наука“ (Београд, 9 свезака, 1903—1909) и „Живот народни“ (Београд, 4 свеске, 1884—1891) и т. д. (Упореди мој приказ: „Проф. М. Миловановић“ у „Бранковом Колу“,

1911, 505-6, 534-5). А тако се исто може рећи да су позитивисте и Божа Кнежевић и Даворин Трстењак. Сви они мање више заступају неку врсту *натурализма*, т. ј. теорију да се васколика васељена или искуство може објаснити помоћу метода који је исти као и метод физичких наука, и само с обзиром на податке садањих појмова физичких и природних наука, или још специфичније речено, да се духовне и моралне појаве могу свести на изразе и категорије природних наука. Негативно речено, натурализам који искључује све што је очито спиритуално или трансцендентно јесте скоро исто што и позитивизам (иначе је натурализам материјализам, који све објашњава помоћу материје).

Пешо, израз „позитивизам“ може се употребити да се означи и велики покрет у педагогији. Према Огисту Конту васпитање је средство за социјалну контролу (друштвени надзор). Овај велики француски мислилац слабо је или никако није познат нашој југословенској педагошкој јавности. Узрок је по свој прилици тај што су се све до Великог Рата скоро сви наши педагози школовали или заносили немачком педагогијом. Али Огист Конг је ако не већи а оно зацело не мањи од и једног модерног или класичног немачког дидактичара. Задаћа ове студије је да у главним тезима истакне главне педагошко-дидактичке мисли овог великог француског позитивисте. Студија је подељена на шест глава.

Прва глава бави се животом Огиста Конта, да се покаже утицај његовог живота на многобројне му радове.

Друга глава укратко излаже садржај Контових главнијих дела, ради што бољег схваћања основице његове позитивистичке педагогије.

Трећа глава је у неку руку позитивистичка подлога Контове психологије у светлости његове *церебралне*

теорије коју би баш данас требало да добро проуче и многи европски и америкашки психоаналитичари.

Четврта глава бави се општом задањом васпитања и обухвата ових девет тачака: 1.) уводне речи о Контовом положају међу социјалним (друштвеним) реформаторима; 2.) биолошка наука јесте основица индивидуе (јединке, појединца) као биолошког производа; 3.) два закључка која се изводе из ове науке: закључак о граници силе васпитања и закључак о правој области васпитања; 4.) општи циљ и задаћу васпитања треба да реши социјална наука (социолошка физика, или социологија), јер је једина кадра да координише видике наше сопствене природе, три главна вида нашег бића, узета и са колективнога (скупног) и с индивидуалнога (појединачног) гледишта; 5.) социолошки податци, методи и циљеви проширују задаћу васпитања; 6.) положај осећања (чуства, емоција) у Контовој теорији васпитања; 7.) положај уметности (вештина) у Контовој педагогији; 8.) положај интелекта (разума, ума) у Контовој науци о васпитању; 9.) значај Контове класификације наука уопште.

Пета глава бави се дидактичким начелима или васпитном наставом. Овде ће се истаћи следеће: 1.) Закони трију степена са свим својим сугестијама, хијерархија наука као путовође у питањима избора, опсега и поретка предмета у наставној основи; 2.) васколики педагошки систем треба удесити према извесним периодима дечијег живота, т. ј. у доба од седме до четрнаесте године живота; 3.) упоређење Контових начела са принципима мислилаца других педагошких школа.

Шеста глава садржи Контов педагошки систем или Контов просветно-заштитни план. Овде ће се говорити: 1.) о наставној основи од седме до четрнаесте године живота или о практичном уређењу уметничког васпитања

индивидуе; 2.) о практичном уређењу научног васпитања од четрнаесте до двадесет и прве године живота; 3.) о замерама Контовој педагогији и Контовом одговору на ове примедбе.

Рад ћу завршити кратким закључком и напоменом литературе с којом сам се мање више служио. Осим тога библиографија може послужити и за даље проучавање Огист — Контовог позитивизма у свим његовим облицима.

ПРВА ГЛАВА.
ЖИВОТ ОГИСТА КОНТА.

Чувени француски филозоф и математичар, Огист Конт (потпуно име на француском: *Isidore Auguste Marie François Xavier Comte*) рођен је 19. јануара 1798. (по новом календару) у Монпелие-у, где му отац беше главни окружни царинар. Он беше врло ретке комбинације душевне и моралне даровитости. После школовања у своме родном месту оде (1814. год.) у париску Политехничку школу, где је савладао математичке и физичке науке, бавећи се нарочито новијим открићима у хемији, анатомији и физиологији Лавоазјеа, Биша и Гала. У деветнаестој години видимо га где учи историју и социјалне проблеме у делима Хјума, Робертса, Кондорсеа (1743—1794) и Адама Смита (1723—1790).

У своме младићком доба одликовао се непрестаном вољом да се диже и буни против простог званичног ауторитета, а праву интелигенцију и моралну висину дизао би у небо. После две године успешног учења у париској *École Polytechnique* он се истакну као вођа једне бунилачке демонстрације против једног професора, услед чега се школа затвори и Конт се врати кући. Али млади Конт није могао да остане у родитељском дому већ се реши — 1816 — да се поврати у Париз и да заслужије насушни хлеб давањем часова из математике.

У ово доба млади Конт се јако занео за познатим американским самоуком, Бенцамином Франклином (1706—1790). У један мах дотле је дошло да је био готов да дође у Франклинову земљу, али му један пријатељ из Америке овако одговори: „Кад би и сам Лагранж (чувени француски математичар) дошао у Савезне Државе, он би морао живети од мерења земље.“ И тако Конт оста у Паризу где је прво давао приватна предавања о својој филозофији (од 1825.), која је морао напустити после кратког боравка у лудници, а 1832. поста репетент и испитивач за математику и механику на политехници да ову државну службу изгуби 1852. године.

Око 1818. г. Конт се спријатељи са Клодом Анрием Сен-Симоном (1760—1825) и поста му један од највећих апостола. После су се разишли у пријатељству и шта више жестоко се позавадише у 1824. г. Али баш у онај моменат када се Конт осећао независним од свога пријатеља и учитеља, он искрено признаје да је утецај Сен-Симона био од огромне услуге у његовом филозофском васпитању. Иако Конт никако није прост следбеник Сен-Симона, ипак се мора признати да Сен-Симон беше онај, да се послужимо Контовим речима, који је сугерирао два гледишта из којих се развио Контов систем — *прво*, да се политичке појаве могу исто тако груписати у законе као што је то могуће и са другим феноменима: *друго*, да прави завет филозофије јесте социјалан и да прави циљ мислиоца мора бити реорганизовање моралних, верских и политичких система.

Год. 1825. ожени се са госпођицом Каролином Масаном, но овај брачни живот није био богзнакако срећан. Контови родитељи беху велики католици и ројалисте, а син им не хтеде да се венча до ли само цивилно. Иако су Контови родитељи примили у госте своју снају и сина

им, госпођа Огиста Конта никако се није могла сложити са монпелиеским животом и тако отпоче несрећни брак. После неуспелог покушаја да држи ђаке ипак дође до мало новаца што их је примио као хонорар за један чланчић (у листу *Le Producteur*) у коме је почео да излаже филозофске мисли које су почеле да сазревају у његовом уму. Год. 1826. огласи курс предавања мислећи да ће на тај начин стећи и новаца и славе. Предавања су имала циљ да даду прво догматичко излагање позитивистичке филозофије. Предавања су заиста успела, јер су их похађали и врло славни људи, н. пр. козмолог Хумболт, геометричар Поансо и физиолог Бленвил. По несрећи после трећег предавања у овоме курсу, Конт се јако разболи од мождане болести, услед јаке и непрестане медитације, што је врло деловало на систем који је и онако био пољуљан услед домаћих неприлика. Здравље му се није повратило ни после годину дана, и чим се мало подигао од болести обузе га тако јака меланхолија да је једном приликом скочио у реку Сену. Срећом га спасу, али му овај наступ није повратио здрави разум. Ламне (1782—1854) који је тада био на висини своје католичке славе, наговорио је Контову мајку да делује на сина да се венча по црквеним обредима, и пошто се госпођа Огиста Конта није овоме баш противила, црквени се обред заиста изврши, иако је Конт био тада у лудилу.

Год. 1828. Конт тако добро оздрави да је обновио своја предавања, а 1830. г. обелодани прву свеску свог *Курса Позитивне Филозофије* (2)¹. Нацрт и основа овог великог подухвата изашла је 1826. Шеста и последња свеска изашла је 1842. У ово време он је предложио Гизоу, тада министру Луја Филипа, значајан план за уста-

¹ Овај број у огради као и сви наредни означају бројеве у библиографији.

новљење једне катедре за општу историју наука. Конт овако резонује: „Кад постоје четири катедре за историју филозофије, т. ј. четири мајусне студије за сваковрсне снове и аберације кроз векове, онда зацело треба да постоји барем и једна катедра да објасни образовање и прогрес нашег правог сазнања.“ Ову лепу сугестију, још неостварену, у први мах лепо је примио и сам Гизо са својим филозофским инстинктом, али је после оборила Гизеова „метафизичка надутост“.

Од 1831. до 1848. г. Конт је давао бесплатна јавна предавања из астрономије. Кад је позват у националну гарду он је рађе ишао у затвор него ли у војску. Он тврђаше да је његов положај такав да, ако и не би узео оружје против нове јулске монархије, пошто је републиканац, не може примити ни заклетву да је брани. Али Конт није имао мира ни на своме дому. Он се мораде раставити од своје жене у 1842., иако су после тога били у писменим пријатељским везама. Осим тога имао је и жестоку парницу с издавачем својих дела. Наиме у шестој свесци Контове „Позитивистичке Филозофије“ издавач је унео свој протест против једне примедбе коју је Конт уперио на Арага. Конт ступи у парницу са жестином једнога Волтера и доби је. Али, сада наста још једна велика невоља. У предговору шесте свеске своје „Позитивистичке Филозофије“ он удари и на оне људе од којих је зависио његов положај као испитивача у политехници. Награда за овај испад беше пензионовање с половином плате. Пошто је Конт још пре 1842. био у великој и пријатељској преписци са Џаном Стјуарт-Милом (11, 14, 15), Конт му све исприча о својим недаћама. Добри Мил одговара да ће му надокнадити губитак половине плате позајмицом коју може вратити кад то буде могао. И, заиста, Мил је утецао на Гротеа, Молсворта

Огист Конт

2
1826

и Р. Кериа да Конту позајме 240 фунта стерлинга. Све до краја 1845. Конт се није трудио да плати дуг овој тројици. Мил је поново замолио за помоћ, али, изузев Гротера који је послао малу суму новаца, Енглези му одговорише да очекују да Конт зарађује сам свој насушни хлеб. Мил је онда саветовао Конту да пише чланке у енглеским часописима и понудио му се да му оваке чланке сам преводи с француског. У први мах допао му се овај Милов план, али убрзо преуми и писа Милу да је он, Конт, „високи морални магистрат“ и нападне она три Енглеза што му ускратише своју потпору. Ово је јако изненадило Мила, и тако преста свака веза између ова два велика човека.

Од 1845. до 1848. Конт се морао борити да с малим дохотком издржава себе и да жени шаље издржавање. Год. 1848., када је просто догорело до ноката, Литре и други, а са Контовим одобрењем, обелодане један апел, и новац који је овако сабран трајао је за девет година Контова живота. Интересантно је забележити, да је и Мил дао свој прилог за Конта, и да Литре није ускраћивао помоћ Конту ни онда када је улед Контових понтифицијалних химна напустио Контово друштво.

Год. 1845. Конт се упозна са госпођом Клотилдом де Во, женом чији је муж завршио на вешалима ради убиства. Врло се мало знаде о њезиним особинама. Она је задобила Конта једним малим прилогом који је Конт до неба уздизао, поредећи је са Жорж-Сандом (13). Писма госпође де Во одају здрав разум и добро осећање, и нема сумње да би добро било по Контов каснији рад да га је надживела и видала му грдну ману да себе диже у висине висинске. Њихово пријатељство трајаше само годину дана, после тога она умре — у 1846. — но и ово кратко време доста је било да се покаже како жена

може утецати на дух мушкараца. Кондиљак, Жубер, Мил, Љус и други славни људи показали су колики може бити тај утецај. Конт је био неутешљив после смрти госпође де Во исто тако као што је Даланбер био неутешљив после смрти госпођице Леспинас. Конт би сваке среде ишао на гроб ове своје пријатељице и сваки дан сетио би се ње по три пута. Контови су апостоли озбиљно тврдили да ће се овако сећање на Клотилду де Во исто тако поштовати као и Дантеово обожавање Беатриче.

Год. 1848., када су се у политичком свету осетили подстрекавајући елементи Конт заснова *Позитивно Друштво* у нади да ће ово уједињење моћи бити исто тако моћно у новој револуцији као што Жакобински клуб беше за револуцију 1789. Ова му се нада изјалови, али извешан број филозофских следбеника покупе се око Конта и основаше, под руководством нових идеја друге половине Контова живота, неку врсту цркве, за употребу које је састављен „Позитивистички Календар“ (1849.), где су имена људи и жена заслужних за цивилизацију заменила имена светитеља. Тако н. пр. Шекспир и Гутенберг беху патрони у овом календару од тринаест месеца.

Год. 1849., 1850. и 1851. Конт је одржао три курса предавања у Царској Палати. Ова су предавања била бесплатна и популарна. У њима су изложени и читав систем Контове филозофије и непосредне претензије самога Конта и његовог система. Трећи курс предавања завршио је овако:

„У име Прошлости и Будућности, слуге Човечанства — и филозофске и практичке слуге Хуманитета — ступајте напред да се примите опште управе овог света. Њихов је циљ да се за дуго образује право Провиђење у свим областима — моралним, интелектуалним и материјалним.

ДРУГА ГЛАВА.

СУШТИНА КОНТОВИХ ГЛАВНИХ ДЕЛА

Најраније своје дело Конт је публикувао 1822. под насловом: **План за научна дела неопходно потребна да се реорганизује друштво**. Наш млади аутор истиче овде своју тезу да модерно друштво пролази кроз велику кризу која долази од двају супротних покрета: 1.) дисорганизаторног покрета који је настао услед опадања старих институција (установа) и веровања; 2.) покрета који теже одређеној друштвеној држави у којој би сва могућа средства људског напретка показала своје најпотпуније развиће и најнепосреднију примену. Он ставља ово питање и одговара на-њ: Како да поступамо у овој кризи? Које неопходне кораке треба предузети да се успешно дође до органске државе?

Према Конту ово се питање може решити помоћу две врсте рада. Први је рад теоретички или спиритуални (духовни), а други је практички или темпорални. Први рад циља у развиће новог начела координовања друштвених веза и у образовање система општих идеја (мисли) које су опредељене да буду путовођа друштву. Други рад бави се решавањем расподеле власти и институцијама које најбоље одговарају духу система што се пре тога израдио у току теоретичког рада. Пошто практички рад зависи од закључака теоретичког рада то се овај рад мора прво извршити.

Ову идеју Конт је још даље прерадио у своме делу: **Мисли о спиритуалној мисли** (1826). Задаћа се овог рада састоји у томе да се покаже неопходност образовања спиритуалне моћи која се јасно разликује од темпоралне силе и независна је од ове. У своме испитивању услова спиритуалне моћи за модерна времена, Конт хоће да покаже у много израза да на уму има непосредну аналогију (сличност) између спиритуалне моћи коју истиче и функција католичког свештенства у доба његове највеће живахности и најпотпуније назаисности, т. ј. почевши од прилике око половине једанаестог столећа па до краја тринаестог века. Он се позива на Жозефа Мари-ја де Местра дело о папи (*Du Pape*, 1829) као најбоље, најтачније и најметодичкије образложење старе спиритуалне организације, и полази од тога као узора који треба прилагодити на промењене интелектуалне и социјалне прилике модерног живота.

Контново главно дело јесте његова **Позитивна филозофија** (2). Оно је публикувано у 6 свезака (1830—1842) и почиње са једним законом који је Конт открио, закон који сматрају и његови апостоли и његови дисиденти као кључ Контновог система. То је *Закон о три степена* о коме је већ било мало говора у уводној речи.

Критичка или деструктивна страна позитивизма јавља се у *негирању вредности мешафизичке спекулације* и у *напуштању коначних узрока и свега онога што је апсолутно*. Према Контновом позитивизму наше се знање ограничава на чињенице и односе чињеница. Ми не познајемо суштине (есенције, битности) ствари; због тога се васколико знање ограничава на наше чулно сазнавање факата и на вишу врсту организованог знања које значи сазнање односа факата. Узалудно је загњуривати се у прво постање или коначно опредељење факата, што

знадемо, *позитивна* филозофија, ограничава своја испитивања на истраживање односа између факата. У исти мах позитивизам никако не одобрава онај емпирицизам који просто проучава факте као изоловане (одвојене) појаве, јер је познавање изолованих појава без вредности ако се не односи на какав закон или теорију, помоћу којих се факти објашњавају. Позитивно знање почиње онда када учимо да појаве објашњавамо према њиховим законима. Но овом степену сазнања претходе, у умном развићу људи, два претходна степена: метафизички и теолошки. *Закон трију степена* јесте овај: људско мишљење сукцесивно пролази кроз *теолошки*, *метафизички* и *позитивни* степен, што одговара детињству (инфанцији), младићком доба (адолесценцији) и мужевности науке. На теолошком степену мишљења, свака појава односи се на вољну акцију натприродних интелигентних бића, и фетишизам, политеизам и монотеизам беху сукцесивно објашњења природних појава. На метафизичком степену мишљења, апстрактни, окултни (тајанствени) узроци заменили су врхунаравне јединице теолошког периода, а појаве су тумачене у виду хемијске силе, виталне (животне) снаге, супстанцијалних формама и т. д. Напокон на позитивном степену мишљења, окултни (тајанствени) и апстрактни (појмовни) узроци одбацују се и феномени (појаве, догађаји) се објашњавају помоћу *закона*.

Клица овог закона о три степена налази се у делима славнога француског државника А. Роберта Жака Тиргоа (1721—1781) како тврди Фује у својој „Историји Филозофије“ (33, стр. 426). Сам Огист Конт овако вели о трима степенима развића у људској интелегенцији (2; св. I, стр. 1., 2.):

„На темељу проучавања развића људске интелигенције у свим правцима и мишљењу свих времена рађа

се откриће великог основног закона коме се неопходно подвргава и који имаде чврсту основицу доказа и у фактима наше организације и у историјском искуству. Закон је овај: да свака од наших главних концепција (поимања), да сваки огранак нашег знања пролази сукцесивно кроз три различита теоретичка стања, — теолошко или фиктивно, метафизичко или апстрактно и научно или позитивно, с другим речима, људски дух у својој природи служи се у своме прогресу трима методима филозофовања којих се карактер битно разликује а и радикално противречи, т. ј. теолошки, метафизички и позитивни метод. Према томе рађају се три филозофска или општа система поимања, агрегата, феномена и они искључују једно друго. Први је систем неопходно полазна тачка у људском схватању, а трећи је његов стални и дефинитивни степен: други сустав је просто прелазни степен.“ —

Као илустрацију овога закона можемо навести речи Др. Бриџеса (21):

„Узмимо појаву спавања што га проузрокује опиум. Арапи су задовољни да ово припишу „вољи Божјој“. Молијеров студент медицине то објашњава *сопорифичким* *принципом* који се садржи у опиуму. Модерни физиологичар знаде да никако није кадар да то објасни. Он је кадар само да опажа, анализује и експериментује са феноменима које за собом повлачи акција медицинске супстанције и да је класификује са другим агентима који су слични по карактеру.“

Једина апсолутност, према оснивачу новог релативизма и позитивизма, Огисту Конту, јесте да не постоји апсолутност — „*coordination des faits observés*“ јесте циљ истраживања. Како Конт вели у својој *Позитивистичкој Филозофији* (2; св. I, 5): *Tout les bons esprits, reconnaissent aujourd'hui que nos études réelles sont strictement*

circonscrites à l'analyse des phénomènes pour découvrir leurs lois effectives, c'est-à-dire leurs relations constantes de succession ou de similitude, et ne peuvent réellement concerner leur nature intime ni leur cause ou première ou finale, ni leur mode essentiel de production.¹

Према овом Контовом схватању, наука служи практичним сврхама. Она треба да предвиди ток ствари па да их на тај начин савлада — *voir pour prévoir*. Осим тога Конт истиче и поредак који зајамчава директно опажање факата помоћу мишљења на темељу принципа мислене економије (Ернст Мах вели: „Die Methoden, durch welche das Wissen beschafft wird, sind ökonomischer Natur.“²

Биологија иде од целине к деловима и мора узети једну целину којој све конвергује, један циљ коме теже сви делови.

Прва и највећа задаћа позитивне филозофије Огиста Конта јесте да унапреди проучавање друштва у трећи од трију степена — да социјалне феномене отклони из сфере теолошких и метафизичких концепција и да међу њима заведе исто научно посматрање њихових закона које нам је дало Физику, Хемију, Физиологију. Социјална физика састајаће се из услова и односа факата друштвених и имаће две области: 1.) статичку која садржи законе реда и 2.) динамичку која обухвата законе прогреса. Док се људски ум кретао у теолошкој сфери, политички су се догађаји н. пр. објашњавали вољом богова а политички ауторитет оснивао се на светом праву. На мета-

¹ Сви добри духови признају данас, да је наше стварно изучавање ограничено на анализу појава, да би се открили њихови прави закони, т. ј. њихови стални односи сукцесије или истовремености, а у ствари се не могу односити на њихову унутарњу природу, ни на њихов ни први ни последњи узрок, ни на њихов битни начин продукције.

² Методи су, којима се долази до знања, економске природе.

физичком степену, политички ауторитет оснивао се на суверенитету народа а социјални факти тумачили су се фигментом (фингирањем, фикцијом) о напуштању природне државе. Напоследку, када се позитивни метод протегне на друштво, као што се он протегло на хемију и на физиологију, ови социјални факти, у својој коначној анализи, растварају се у односе један према другом, и место да се узроци траже у старом смислу речи, људи ће испитивати услове социјалне егзистенције (опстанка живота). Када се дође до овог степена, не само да ће главни део већ ће и целина нашега знања добити упечаток једног карактера, наиме карактера позитивности или научности, и васколики наши појмови у сваком делу нашег знања постаће хомогени. Добити од оваке промене биће огромне. Ово ново филозофско јединство препородиће све елементе (саставне делове) који су се сложили у његовом образовању. Дух ће сабирати знање без лудог трвења и гложења супротних метода и наизменично супротних концепција; васпитање ће се препородити а друштво ће се преудесити само на једној могућној солидној бази — на хомогеној филозофији.

Према томе први део Контове задаће јесте да сабере у организованој форми законе различитих наука. Ову организацију Конт настоји да спроведе помоћу одређене хијерархије наука, почињући са најапстрактнијом — 1.) *математиком* (т. ј. рачуница, геометрија и механика; математика је најсигурнија наука јер се бави оним што је најједноставније и најопштије — она је основица природне науке) — и онда се прелази, по реду све то већег сложаја, на 2.) *астрономију*, 3.) *физику*, 4.) *хемију* и 5.) *биологију*, и свака се од ових наука оснива на претходној и служи се резултатима науке испод себе. Али сада постоји једна велика класа факата која није додир-

нута — чињенице друштвеног (социјалног) живота; и овде долазимо до средишта васколике Контове позиције, центра који одаје Контову оригиналност и његов значај. Он даје круну и климакс читавом свом систему оснивањем позитивне науке — 6.) **социологије**. Метафизика нема места у овој класификацији шест основних позитивних наука. Биологија обухвата — као део физиологије — и психологију која не може бити „интроспективна“, јер је само-опажање немогуће (2; св. I, 30.; св. III, 76б.). На биологији се оснива најкомпликованија и најзнаменитија наука, социологија, која је у исти мах и етика (морална наука) и историја филозофије. На тај начин Конт не подвргава само читаво коло искуствених факата под област позитивног научног метода, већ тиме даје и оно што је претходило јединству и рационалном оправдавању ових чињеница. Јер као што свака група наука ступа у наредну вишу групу, тако и целина науке о материјалној природи добија свој смисао и сврху у служби хуманитета. И, заиста, овде не само да имамо објективно и апсолутно начело за нашу филозофију (јединство које се оснива на унутрашњој битности реалности, које се може назвати непознатим), већ у најмању руку и субјективну и практичку основицу. Ова основица јесте хуманост чији живот можемо модификовати, јер јој познајемо законе; и онда наука постоји ради службе хуманитету. Хуманитет је наш највиши појам. Каква била основица ствари по себи, како то било индиферентно (равнодушно) или нерасположено према људском прогресу, ствари се могу бар до извесне тачке присилити да ступе у службу човека. И само у колико знање може ставити своје законе у инструменат службе, треба да се узима у обзир.

Контову класификацију јако је критиковао Херберт Спенсер (59). Спенсер своди своје критичке примедбе

на две тачке: 1.) Он негира да је начело развића наука принцип опадајуће генералности (општениности, уопштавања); он тврди да постоје исто толико примера за напредовање науке које се може одредити појачавањем генералности као и појачавањем специјалности. 2.) Он држи да свако груписање наука у сукцесији даје радикално лош појам о њиховој генези и њиховој међусобној зависности; право сродство не постоји; ни једна наука не развија се у изоловању; ни једна наука није независна, нити логички нити историјски.

Чувени француски лексикограф и за неко време позитивистички светац, Емил Литре (1801—1881), један од, заиста, најзнаменитијих приврженика Огиста Конта (43), иако допушта оправданост извесних Спенсерових приговора и према томе чини извесне секундарне (споредне) измене у хијерархији наука, ипак не губи своју веру у Контову теорију наука. Џан Стјуарт Мил (51), иако увиђа добре стране Спенсерових приговора, ако се Контов поредак сматра као једино могући, ипак мисли да је Контова класификација добра ради циља за који је створена. Љус (41) не слаже се са Спенсером јер је Контова класификација у низу неопходна са истих разлога који захтевају да различите истине, што образују једну науку, треба систематски координovati, иако су у природи феномени испрекрштани. Американац Лестер Хорд (68) мисли да је Контова класификација најузвишенија, најинтересантнија и најважнија појава деветнаестог века. Карактеристичке особине ове класификације могу се овако сабрати:

1. Науке се ређају према међусобној зависности.
2. Класификација означава степен савршенства сваке поједине науке.
3. Проучавајући науке у овоме реду долази се до знања различитих модификација којима се подвргава општи позитивни метод.

4. Сложеније појаве постају све то више што се ова модификација изазива људском интервенцијом.

5. Класификација нам даје план правог научног (знанственог) васпитања са хуманог гледишта.

Да је велика потреба за оваку класификацију наука види се и по томе што различити филозофи имају различите циљеве у поретку својих класификација. Постоје 720 могућих начина да се поређају шест основних наука. Главно питање тиче се поретка који најбоље одговара нарочитој сврси коју имадемо на уму.

Сврха Контове класификације јесте четворострука:

1.) да нам се помогне да боље схватимо и поштујемо друштвене појаве;

2.) да се истакну нарочите одлике социолошке науке и да се у исти мах истакну класне везе које постоје између социологије и других наука;

3.) да науке буду што прикладније за људску службу.

На темељу свега овога Конт је, пре него ли је почео своју класификацију, оставио на страну све науке као што су зоологија, ботаника, минералологија, географија и т. д. Он се обазире само на апстрактне науке, класификујући их према њиховом генетичком реду. Све науке могу се поделити на оне које дају спекулативно и практично знање. Он се не бави овим другим. Спекулативно или теоретичко знање може се поделити у апстрактно и конкретно. Прво се бави законима који регулишу појаве у свим могућим случајевима; друго се бави применом ових закона. Конкретна наука односи се на објекте или бића; апстрактна наука на појаве. Прва је партикуларна или дескриптивна (описна); друга је генерална (општа). Тако н. пр. физиологија је апстрактна наука, али зоологија је конкретна (стварна). Хемија је апстрактна а минералологија конкретна. Метод и сазнање апстрактних наука мора

позитивна филозофија реорганизовати у једној великој целини.

Према Контовој класификацији, науке следују једна другој према најједноставнијем принципу, према начелу да се повећава комплексност (сложај) и умањава општенитост. Због тога при испитивању низа можемо почети од оба краја, и у првом реду врло је згодно почети са најспецијалнијим и најсложенијим термином, т. ј. оним што је сврха наших интелектуалних настојања — студијом о владању цивилизованог човека, обично познатом као Морална Наука или Етика.

Нема сумње да човек, као морални агенат, зависи од цивилизације у којој се налази. Земља у којој живи, народ у коме се човек родио, његови закони, његове навике или обичаји, његова вера успоставља извесне границе у човековом деловању, међе које појединац исто тако не може прегазити као што није кадар да прескочи своју сенку. У овим границама човек може добро или рђаво поступати, већ према томе да ли се држи узвишених идеала или ропских страсти. И тако етика не мора бити проста грана социологије, јер имаде своје сопствено поље. Човек није и не треба да је увек роб своје средине. Он је слободан агенат у границама што их средина опредељује. Али иако се етика даде разликовати од социологије ипак она у многоме зависи од ње. Наш живот и наше деловање равна се и у добру и у злу према животу и акцији заједнице којој припадамо.

Социологија, садржавајући законе који владају колективном акцијом људских створења, очевидно је нешто више него ли проста биолошка грана. Она има своје сопствене чињенице и своју сопствену индукцију. У првом реду социологија се бави оним елементарним везама у породици, влади, својини, говору које чине да је могућа

и трајна најпростија заједница. У другом реду социологија се бави силом која се испољава на сваком поколењу у виду нагомиланих акција претходних генерација. Стога је социологија јасна и одређена наука. С друге стране, и она почива на биологији, а ова опет на физици и хемији.

Поредак наука и закон трију степена јесу скупа узето интерпретација тока људског мишљења и сазнања. Стога они представљају двострук кључ Контове систематизације филозофије свих наука, почевши од математике до физиологије, и његове анализе социјалне еволуције (друштвеног развоја) што је основица социологије. Координација свих ових деломичних филозофија чини општу Позитивну Филозофију. Како то каже Љус (41):

„Хиљаде људи неговали су науку, и са сјајним успехом; нико од њих није уочио филозофију која би се природно развила када би се науке организовале. Неколицина су увидели потребу да се научни метод протегне на сва испитивања, али нико није знао да каже како да се то оствари... Позитивна Филозофија је новина као филозофија, не као колекција истина у које се пре никада није посумњало. Њезина новост састоји се у организацији постојећих елемената. Њезин главни принцип повлачи за собом апсорбовање свега оног што су постигли велики мислиоци; и инкорпорујући њихове резултате он им је проширио метод... Оно што је традиција донела беху резултати; оно што је Конт донео то је организација ових резултата. Он је увек тврдио да је оснивач Позитивистичке Филозофије. Да има све право на оваку титулу може се доказати сваком оном који разликује између позитивних наука и филозофије која координује истине и методе ових наука у доктрину.“

Прве три свеске Контове *Позитивне Филозофије* излажу деломичне филозофије, пет наука које претходе

социологији у хијерархији. Многи Контови непријатељи подцењиваху овако излагање јер, тобоже, да је знање из друге руке и несувисло. Контове присталице, н. пр. *Пјер Лафитт* (*Cours de philosophie première*: I. Théorie générale de l'Entendement; II. Lois universelles du Monde, Paris, 1899; *Le Positivisme et l'Économie politique*, Paris, 1890; *Cours d'histoire des sciences*, 1890; *Les grands types de l'humanité*: Appréciation de principaux agents de l'évolution humaine, 2 свеске, Paris, 1895) опет одговарају да је задаћа и сувише филозофске природе и да се не да пресуђивати мајшним егзактностима науке. Право се рекло да се значајност Огиста Конта састоји не у ове три свеске већ у његовом оригиналном раду о новој науци о друштву или социологији (или *physique sociale*) која је изложена у три последње свеске његове *Позитивне Филозофије* и у другој и трећој свесци његове *Позитивне Полишке* (6). Као што вели *Конгрев* (25): „Модерна биологија прешла је границе Аристотеловог схватања; али у конструкцији биолошке науке ни најнефилозофскији биолог неће промашати да увиди вредност Аристотеловог покушаја. Тако је и са социологијом. Наредни социолози могу наћи за вредно да преудесе васколику науку, али ипак неће затворити очи пред одликама првога дела које је убрзало њихов рад.“

Задаћа Контове социологије јесте у главном иста као и код Хегела — да се открију одређени закони у развићу социјалног искуства. Метод Контове социологије мора бити „позитиван“, т. ј. да се оснива на посматрању, експерименту (анализа, поређење и индукција) и некој врсти верификације. Природни закони — биолошко-психолошке природе — вреде и за друштво.

Разлика између Хегела и Конта огледа се у томе што Конт додаје сврху да покаже како закони социјалног

искуства истичу адекватније друштвено стање у будућности. Конт наине настоји да дође до задовољавајућег социјалног идеала, не као својевољне конструкције већ да изведе оне тенденције и силе које већ делују у друштву. Конт полази са доктрином да су односи између човека и његових савремених другова подвргнути закону, па онда прелази да открије и формулише законе социјалног реда: 1.) у *социјалној статистици* (т. ј. испитивање услова који образују социјални еквилибриум или друштвену равнотежу и зајамчавају сталност или перманентност друштвених стања), и 2.) у *социјалној динамици* (истраживање закона социјалног прогреса). У социјалној статистици Конт излаже начело да хармонија, солидарност и међусобна зависност различитих елемената у друштвеном животу зависи од правог прилагођивања себичних и алтруистичких импулса (израз алтруизам потиче од Конта) у индивидуе (јединке). Себични импулси образују конзервативни а алтруистички прогресивни елемент у науци, уметности, религији, политици и индустрији. У социјалној динамици Конт се служи начелом развића од *милишаризма* кроз *јуристичку* фазу у *индустријалну* фазу људског друштва, — три степена која се поклапају са теолошким, метафизичким и позитивним ступњевима интелектуалног развића. Према Конту друштво је „колективни организам“ чије се развиће условљава природном средином. Ово развиће је *духовно*, у првом реду *интелектуално*, али тако удешено да се и *осећање* показује у етичким и религиозним манифестацијама. Човек је посве опредељен за друштвени живот, и само у овом животу развијају се његове способности. У току социјалног развића интелекат се све више уздиже изнад чисто афективне способности. Интелектуалним степенима одговарају социјални: влада свештеника и краљева,

филозофа и правника, научењака и индустријалаца, где последњи у правом друштвеном поретку треба да владају и управљају на корист великих маса. Друштвене склоности условљавају алтруизам који је увек био и јесте извор васколиког морала. Оно што је морално (наравствено, ђудоредно) јесте оно што је социјално (друштвено) лековито (7; стр. 278).

Према томе општи облик до кога Конт долази у својој социологији јесте форма која је већ истакнута у принципу о три степена; баш у елаборацији овога начела, у његовој вези и са социјалним и са чисто научним животом, налазимо суштину Контове социјалне теорије и основицу његове реконструкције друштва. Пошто је ова веза врло важна неће бити на одмет ако се на њој задржимо мало подробније.

Према Контовој социологији теолошки степен представља социјаловање људских бића. За било какву праву друштвену јединицу захтева се извесно вјерују заједнице и ову скупну доктрину нуди теологија, најнеадекватније у своме ранијем и фетишком степену, потпуније у своме последњем или монотеистичком ступњу.

Али у овом степену социјалног успеха постоје извесне мане. У првом реду, јединство темпоралне са спиритуалном силом која постоји у ранијем степену друштва, не иде на руку најбољим интересима другог степена. Велика функција свештенства треба да замени функције моралних и социјалних санкција које одржавају друштво; но ово условљава извесне интелектуалне дарове који нису идентични (једни те исти, истоветни) са даровима који се траже од непосредног рада социјалне администрације. Стога, ако се разликују ова два уреда, онда ће превлађивати инсистентније и практичније потребе, а ово опет повлачи за собом надмоћност интелигенције ниже

реда која неће бити довољна за спиритуалне функције. Велика је заслуга Средњег Века (Конт јако обожава овај историјски период) што је одвојио ове две функције дајући свештенству супрематију у спиритуалном вођењу и саветовању, а мирски, секуларни послови, ствари акције, предати су цивилној власти. На тај начин измирио се конфликт између људи акције и људи мишљења. Морална и интелектуална еминенција могла је сада заузети положај који се не би могао освојити у практичној области. У исти мах морал је постао независан од политике. Он је решен службе партикуларној држави, која је с њим доминирала помоћу војничког духа (неопходан за самоочување), и задобио општи и универсални карактер. Ово је опет упливисало на политику и моралисало ову.

Али, у другом реду, иако ово одвајање спиритуалних и политичких власти у Средњем Веку представљаше са формалне стране идеал, монотеизам није био кадар да даде адекватног материјала помоћу чега би спиритуална моћ могла конструисати она скупна веровања (вјерују) на којима мора почивати друштвено јединство. То се може остварити само на темељу чињеница које су тако убедљиве и јаче да се морају опште усвојити, и то на основици позитивизма. Али пре него ли се могне доћи до овог резултата морају се учинити претходни кораци у чишћењу земљишта. То је дело метафичког степена или доба Просвећења. Функција Просвећења је просто негативни и револуционарни степен. Услед ове негативне задаће, све карактеристичке догме овога доба имају своје просто објашњење; оне просто представљају негацију различитих делова старог социјалног реда који се оснива на теологији. То су доктрине о праву приватног суда и јединству свих људи и теорија владе која се своди на

просто полицијске функције. И тако Просвећење, услед свог антагонизма са древним поретком, има тенденцију да представља сваку владу као непријатеља друштву. И онда, слобода савести је прости апстрактни израз ове темпоралне државе у којој се људски дух зауставио услед опадања теолошке филозофије, стање које ће све дотле трајати док се не појави социјална филозофија да нам даде нови позитивни садржај вјеруја.

Резултат овога је тај да је настала подела између срца и ума. Ова ће подела све дотле трајати догод се интелекат не покаже способним да изнађе нови систем који би сигурније одржао социјални ред и који би потпуније задовољио афекције и спиритуалне аспирације човекове него што су то учиниле теолошке фикције. Ову реконцилијацију тражи Огист Конт у Позитивизму, усупрот индивидуалистичким догамама Просвећења, Контов се Позитивизам враћа на свој идеал, на Средњи Век. Као и Средњи Век, Контов Позитивизам истиче потребу независне спиритуалне силе која треба да формулише доктрине на којима ће се оснивати друштво и моралност. Али ове доктрине не могу бити теолошке; оне су дело науке. Овај препород друштвене доктрине мора нас спасти од анархије новог спиритуалног ауторитета, која би, пошто је дисциплиновала људски интелекат и реконструирала морал, без рата и непрестаног гложења постала основица коначног сустава људског друштва.

Али сада се, када је знање постављено на позитивној подлози, „слобода савести“ не може више одобрити. То беше просто провизионално за коначну одлуку, и ако се узме као нешто апсолутно, постају препреке у реорганизацији. Када се социјалним и религијским питањима даје научни карактер, онда је слобода савести исто тако изван питања као н. пр. у астрономији и физици. Па кад

је мало људи који се сматрају способним да буду суци у каквом астрономском проблему, зар се онда може претпоставити да се најзначајнији и најделикатнији појмови, и они који су својим сложајем приступачни само малом броју врло јако спремним схватањима, могу напустити својевољним и променљивим одлукама најмање компетентних духова? Када би се ово дозволило онда би зацело настао распад социјалног стања. Друштвени ред никада се не може постићи вечитом дускусијом о основицама друштва. Конвергенција духова захтева ренунцијацију већег броја њихових права за индивидуално истраживање проблема који су изван њихових квалификација и који захтевају више него ли икоји други проблеми право и перманентно саглашавање.

Спиритуална моћ у новом друштву јесте према томе свештеничка корпорација која се састоји од највишег реда интелеката и који раде у интелектуалном царству не ради саме науке — специјализам је забрањен — већ ради интереса хуманитета. Овако свештенство очувало би се од сваког искушења да проституише свој положај тиме што би се посве одвојило од цивилне владе и ограничило просто на морално утецање саветовањем и теоретичким формуловањем.

Па шта би онда требало да је конституција у цивилној страни? Овде се јавља једно друго начело, које се такође рађа из проучавања социјалнога развића. То развиће беше прогрес од *милишарне* (војничке) на *индустријалну* основицу. Војничка организација неопходно долази прво. Индустријални дух претпоставља егзистенцију знатног социјалног успеха која се не би могла развити да изоловане породице нису дошле у везу услед ратовања. Тако је и рат ударио темељ навикама правилности и дисциплине; исто онако као што је ропство,

консеквенција рата, непосредно изазвало индустријске навике. Али кад је њезин рад довршен, милитарна цивилизација мора уступити место индустријалној цивилизацији.

Према Огисту Конту и данас живе многе црте старог режима, али ново друштво ће се развити свесно и потпуно на индустријалној основици. И овде „једнакостима“ Револуције нема места. Пошто је друштво организам то различити чланови имају да играју различите улоге и према томе неопходно имају различите вредности и награде. И као у наукама, начело субординације (подрђивања) може бити само принцип степена генералитета. Што је партикуларнија индустријална функција то је већа субординација; што је општија индустријална делотворност и што више обухвата координацију активности, то је виши степен што га ауторитет заузима. Према томе имадемо капиталистички режим са агрикултурцима на дну и онда горе кроз мануфактурце и трговце ка банкарку који је вођа друштва на страни свог активног рада. У овој општој организацији сви ће радници наћи своје место и на тај начин нестане васколика разлика између јавних и приватних функција.

Опасности овог капитализма отклањају се све то већом морализацијом друштва, помоћу моралног утецаја што ће га извршивати незаинтересовано свештенство и посредством силе од стране радника да одбија кооперацију — мирне штрајкове. Позитивна подлога што се даје законима владања извршиваће компулсију (приморавање) која дотле беше непозната, морална правила стећи ће нову енергију и јачину када буду почивала на јасном поимању утецаја, који акције и тенденције сваког појединог човека морају вршити у људском животу. Прост факат, да сваки појединац свесно ради за опште добро друштва, изазиваће ново одушевљење. Други ће људи

исто тако осећати (само кад се њихов рад буде систематизовао) као и приватан војник, када врши своју најскромнију дужност, узвишеност јавне службе и част у суделовању акције за општу економију. Свештеници и радници постаће природни савезници, и њихова слога биће довољна да се зауздају себичне тенденције цивилне силе које треба одржати у служби хуманитета...

Толико о ранијем облику Контове филозофије. У каснијим годинама он је много изгубио од здравог разума својих ранијих погледа, одавши се настојању да своју филозофију оснује на начелима неке врсте „мистицизма“ (8, 9, 10). Немогавши да задовољи чежње свога срца за истином, он то замени песништвом. Конт сада напушта гледиште да је интелектуално развиће врховно и да је степен позитивне науке највећа мета људске активности и друштвеног побољшања. У својим ранијим делима Конт се задовољавао изразом свога дивљења за „све велико и дубоко што је католички систем постигао у Средњем Веку“, а сада прибегава католичком систему за непосредну инспирацију и из студије о *Имитацији Христа* учи да спиритуално и емоционално (чувствено, осећајно) ставља над интелектуалним као мерило ваљаности. Место првашњег *Хуманишеша* као предмета и циља сваке етике и религије, Конт сада узима *човечанску религију* (religion de l'humanité). Његова је сврха сада да од позитивизма створи религију којој ће он сам бити прва поглавица, један други Папа.

Предмети обожавања у овој новој религији треба да су „Велико Биће“ (*Хуманишеш*); „Велики Медиум“ (*Простор Васељене*) и „Велики Фетиш“ (*Земља*), нека врста позитивистичке свете Тројице. Природа се мора сматрати у главноме као нешто надарено животом и васколико човечанство је једна породица. Према Конту треба

да постоји свеопште и свесрдно усвајање догма позитивне религије, према којој се строго забрањује свака слобода испитивања, и једна ствар, у којој се индивидуалност дозвољава, јесте слобода приватног мољења према чему сваки може обожавати какву нарочиту особу, живу или покојну, као свог анђела хранитеља.

Контову религију хуманитета *Хексли* је с правом окарактерисао као „Католицизам минус Хришћанство“. Изузевши Француску ова је религија слабо успела. Па и у самој Француској ова је вера данас слабо или никако заступљена (35. стр. 286). У Енглеској интелегентнији заступници позитивизма практички искључују и хијерархичке елементе и елаборатни обред, настојећи да позитивизам све то више сведу на пропаганду социјалне етике. Према Конту ову религију треба препустити свештенству. Свештеници не би требало да имају ни богатства ни материјалне силе; они не треба да заповедају већ само да саветују; њихов ауторитет треба да почива на персвазији (утецању, сугерирању, саветовању) а не на сили. Када религија постане позитивна а друштво индустријално, онда ће утецај цркве на државу заиста бити слободан и независан, што није било случај са католичком црквом у средњовековном феудализму. Моћ свештенства почива на нарочитом познавању човека и природе; али овој интелектуалној еминентности мора се додати морална сила и извесна величина карактера, без чега ни интелекат ни потпуни успех не може задобити поверење за којим оно треба да тежи.

Према Конту рад свештенства треба да се састоји, 1.) у систематском управљању васпитања; 2.) у консултативном утецају над свим значајним актима актуалног живота, јавног и приватног; 3.) у измиривању у случају практичног конфликта; 4.) у држању проповеди које истичу она

начела генералитета и свеопште хармоније за која толико не маре наше специјалне активности; 5.) у одржавању примерене класификације друштва; 6.) у извођењу различитих церемонија (обрета) које прописује оснивач религије. Према Конту, ауторитет свештенства треба да почива посве на добровољном пристајању и да влада савршена слобода говора и дискусије.

Позитивизам има дакле у главном две јасне стране — филозофску и религијску или мистичку. Филозофски позитивизам имаде мање више одређене заступнике у *Француској* (н. пр. Лафит, Литре, Одифрен, Х. Тен), *Енглеској* (н. пр. Џ. Ст. Мил, Херберт Спенсер), *Немачкој* (н. пр. Мах, Корнелиус, Лас, Јодл) и *Америци* (н. пр. Џан Фиск). Но овај позитивизам нашао је и на многе критичаре, као што су Калдервуд (24), Џевонс (38), Лидон (42), Стерлинг (61), Томсон (64), Џ. С. Мил (51), Спенсер (59), Хексли (37), Керд (23), Фиск (32), Љус (41), Грубер (34), Леви-Брил (40), Хутон (36), Уотсон (69), Фезенса (31), Дима (27), и т. д. Задаћа овога рада није да даде критику Контовог филозофског и религијског позитивизма, већ да се изнесу његови позитивистички погледи на васпитање. Пре него ли пређемо на овај проблем неопходно је да ма и у најкраћим потезима оцртамо Контову церебралну теорију која је такође од значаја за његову позитивистичку педагогију.

ТРЕЋА ГЛАВА.

КОНТОВА ЦЕРЕБРАЛНА ТЕОРИЈА ИЛИ ПСИХОЛОГИЈА.

Велики покрет у модерној психологији јесте покушај *психоанализе* да се људски дух сведе на своје саставне елементе. Психоанализа, која је испочетка била асоцијована с именом *Др. Фројда* (S. Freud), професора у Бечу, сада обухвата читаву школу истраживача (на педагошком факултету њујоршког универзитета *Др. А. Брил* даје два курса о психоанализи још од пре светског рата).

Иако је овај покрет заузео великог маха ипак му прети велика опасност услед ограничености његових концепција и научне неспособности и неприправности многих његових пропонената. У овоме погледу психоанализа даје дивну паралелу историји френологије, чије вође ни у ком погледу не беху инфериорније, и у истину супериорније од вођа психоаналитичке школе, па ипак не могаше да препрече расуло своје школе у рукама шарлатана.

Још није касно да се задржи ова тенденција и да се предупреди исход који би у највећем степену био кобан за највиталније научне интересе. У новије време већ се јавља здрави протест против панеротичких теорија *Др. Фројда*. *Др. Адлер*, *Др. А. Брил* и други већ су разјаснили егзистенцију и других импулса, а не само сексуалних, па ма како се ови разликовали у својим дефиницијама. Разноликост примарних емоција које су успоставили социјални психолози (н. пр. *Др. Уилјем Мекдугал*) треба да су добра лекција и самим психоаналитичарима.

Сви ови покрети мање више пате од слабог или никаквог историјског истраживања. Сви они као да претпостављају да су први покрети своје врсте. У истину они су само новости у подробностима свога метода. Па и сама употреба хипнозе, као помоћи у анализи духа, датује се још пре 1857. Асоцијациони метод изгледа да је једино нов метод.

Скотска је филозофска школа посветила дугу студију елементима људске природе, а френолози, без обзира на њихове покушаје у локализацији, непрестанце су се бавили тим проблемом у свим његовим дименсијама. Али најзнаменитији покрет од свију — јер је учињен од стране најмоћнијег синтетичког духа деветнаестог века, а на темељу филозофске и научне препарације која је и данас јединствена — беше настојање Огиста Конта да аналише душу човечју на позитивној бази. Пошто је ова важна тачка Контове психологије слабо или никако позната нашем педагошком свету, мислим да неће бити на одмет ако се мало детаљније задржимо на церебралној теорији француског позитивисте.

Одмах на почетку можемо истаћи да се у Контовој дефиницији живота (у најфилозофскијем значењу као непрестано и присно прилагођивање унутрашње спонтаности на спољашњу фаталност) јасно види основни феномен психоанализе: *Libido*, *Élan vital*,¹ *чезња* или шта било друго. Шта више, изгледа да психоаналитичарима није запело за очи да ова унутрашња спонтаност мора (пошто се не да свести ни на какву комбинацију других

¹ *Libido* (сполна жудња), основни појам психоаналитичара, проширен је већ и у самој школи и данас значи психичка енергија (в. *Jung, Wandlungen und Symbole der Libido* 1912). — *Élan vital* је (у Бергсона и његових присталица) ближи овом другом значењу: животни полет, животни импулс; живот у свом сталном унутарњем развоју непрекидно ствара новине (*élan originel*).

појава) захтевати засебну науку да би могла бити приказана како треба. Када психоаналитичари буду добро схватили ову концепцију они ће бити готови да се баце на проучавање науке под именом *La Morale* (моралка) коју је Конт, у своме каснијем развићу, ставио изнад социологије као круну хијерархије наука.

Услед своје јако развијене социјалне еволуције, случај *Човек* најбоље одаје деловања ове унутрашње спонтаности, и с погледом на своју физичку и на своју моралну страну. У истину ово се двоје, двоструко средство, никада не може одвојити. Само ради систематовања, дух се мора темпорарно изоловати од тела да се независно анализује (разматра, рашчлањује). Овака анализа беше циљ Контов у церебралној теорији којој је посветио пажњу више од пет година у периоду своје највеће духовне зрелости. Обухватајући све претходнике било које филозофске било научне школе, упознајући се са спонтаним индукцијама свакидашњег знања, као што се оно огледа у говору и пословицама, проучавајући емпиријске прилоге васколиког свештенства, надопуњујући ове резултате помоћу социологије коју је он створио на темељу индукције, обухватајући све конклузије помоћу компарације са вишим животињама, и показујући како његови резултати коначно добијају објективно оверовљење, Конт је конструисао слику о духу човечјем тако да је то куд и камо савршеније од других покушаја психоанализе.

Према томе душа човечја у позитивном значењу дели се у овој церебралној теорији на три дела који су актуално нераздвојљиви у било којем духовном настојању, али се функционално даду разликовати на *Срце*, на *Инше-лекаш* и на *Карактер*, којих су врела, респективна, *Импулсија*, *Савеш* и *Егзекуција*.

Од ова три дела први је најглавнији јер је битно средиште васколиког живота. Од њега зависи хармонија

човечјег бића. Од њега добијају импулсе друге две секције и слушајући га одређују његове везе са спољашњим агенцијама што их опкољавају, па биле те везе активне или пасивне. Стога прва секција представља само једини елемент у човечјем развоју који је посве субјективан; друге две секције су у овом погледу објективне, јер својим везама са спољашњим светом условљавају рад прве секције. Интелекат и Карактер, кад се упореде са Срцем, врелом њихове Импулсије, јесу објективни, иако је сушта истина да све троје образују један те исти апарат. Ова разлика, иако ју је тешко схватити, ипак је од дефинитивног значења нарочито у схватању како социолошке појаве, на пример, могу бити у један мах и психичке и објективне.

Срце, центар Импулсије, Конт дели у десет функција које су у вези али које се у битности не могу даље редуцирати, функције, свака са својим церебралним (мозганим) средиштем. (Недостатак оваких функција, узгред речено, даје метафизички задах и најбољим психо-аналитичким настојањима). Овим (десет) субдивизијама, овим исконским акцијама, примарним емоцијама, фундаменталним импулсима, људским жеђама итд., итд. Конт је дао научно тачно име: *афективни мотори* (осећајни или чувствени покретачи), јер се само помоћу њихове активације покрећу други елементи индивидуалности.

Основица класификације ових десет ефективних мотора јесте баш оно што их дели у персоналне и социјалне или егостичке и алтруистичке. У првој класи постоје две групе: Интересовање и Амбиција. Интересовање обухвата инстинкте (природне нагоне) Презервације (очувања, одржавања) и инстинкте Побољшања. Над Презервацијом Индивиде бди *Нутритивни инстинкаш* или *нагон за исхраном* (I), импулс да се индивидуа храни, да тражи себи заклон, да се уопште чува, из чега су се

развили, под различитим степенима друштвеног развића, разне врсте разноликих манифестација, особито инстинција имовине. Под насловом инстинката Презервације долазе друга два наредна мотора која се исто тако базирају на наше „ја“ као и први, али се баве, у акцији, презервацијом Раса. Та два природна нагона јесу: *Сексуални инстинкаш* (II), нагон на парење (сполни нагон) и *Матерални инстинкаш* (III) љубав продуката (родитељски нагон), — основица, али само основица, матералне љубави.

Инстинкти Побољшања двојаки су: онај који води амелиорацији прилика помоћу рушења препрека, *Милитарни* или *војнички инстинкаш* (IV), импулс да се руши, гњечи, обара; и онај који настоји да постигне исту мету помоћу сабирања грађе, *Индустријални инстинкаш* (V), импулс да се сабира и гради.

Толико о групи Интереса. После тога долазе највиши од персоналних мотора: они који побуђују Амбицију, мотори, који се односе на сопствену личност исто тако као и прва група мотора, с том разликом, да су социјални у својим појавама, па на тај начин показују логички прелаз ка правим социјалним покретачима. Први мотор у овој групи јесте *Понос* (VI), љубав према доминирању и сили, импулс, да се буде изнад других, да се задобије истакнуто одлично место помоћу команде; други је *Сујета* (VII), љубав према одобравању и похвали. Некоји су сугерирали (не на Контовом ауторитету) да овај нагон има свој најнижи облик у виду импулса на кинђурење, када у присуству гледалаца могу настати миријаде манифестација које су тако познате.

Изнад ових седам мотора који чине саставни део персоналности, налазе се три нагона која образују социјалност или дружевност, друштвеност. Конт нарочито

обраћа пажњу овој групи. У истину он тврди да успостављање егзистенције ове групе природних нагона одговара по своме значају демонстрацији двоструког покрета земљиног: један који чини да је обезбеђена релативност спољашњег света, и други који чини да је обезбеђена релативност унутрашњег света, а оба скупа проширују појам релативности у читавој области људског интересовања.

У овој секцији своје анализе Конт је тако одмакао од садашњег мишљења да је тешко схватити потпуно значење његове теорије без дужег проучавања. Овде је довољно да се напомене како је Конт предвидео доба када ће се извесне појаве које су данас тек на помолу научног проучавања и схватања под научне законе, т. ј. појаве које се данас обухватају под теолошким термином Милост или Грација са својим лаким прелазом у области окултa (occulta — скривене, тајне ствари — тајанствености) морати свести на једну групу научног истраживања, што је у истину основица једне нове науке. *Одифрен* у другој свесци свога дела (17) излаже ванредну дискусију о овим појавама.

Ови важни ефективни мотори, седиште Милости, јесу тројаки: два су специјална и један општи. Први специјални афективни покретач Конт назива *Оданоса* (VIII) и под тим разумева импулс који се односи на равноправне. У својој најнижој форми он чини нагон да се воли; ако је пасиван онда је основица пријатељства, а ако је активан онда је основица имитације (наследовања, опонашања или подражавања). Други специјални афективни мотор јесте *Венерација* или *Обожавање* (IX) и значи поштовање према супериорним, претпостављеним, вишим, и тенденцију да им се служи. У својој најопштијој форми то значи нагон на подређивање, слепа послушност. Некоји

су сугерирали (не на Контовом ауторитету) да феномен, који је данас познат под именом хипнозе, долази од свесне и вештачке активације овог афективног покретача.

Та два мотора, вели Огист Конт, јесу специјална и односе се на партикуларне особе; трећи покретач је општи и може се протегнути на све људе. За овај нагон Конт мучи велику муку да нађе zgodно име; потешкоћа се може разумети ако се објасни да је то највиши али и најнеенергичнији афективни мотор покретач. Због тога је и тешко одредити његову суштину. Конт дефинише овај нагон као нагон према инфериорним и назива га именом које искључиво описује његове хумане манифестације у друштвеним приликама: Доброта, Добročинство, Универзална Љубав, Милосрђе, *Хуманоса* (X). По свој прилици је најбоља дефиниција, која се налази у проширењу фразе коју је професор *Гидингс* први употребио: *a consciousness of universal kind* (е каншеснес ав јуниверзел кајнд — свест о свеопштем сродству). Овде можемо и то истаћи да говорећи о реалности социјалних афективних мотора, Американац *Гидингс* (*The Province of Sociology*, New York, 1890; *The Theory of Sociology*, 1894; *The Principles of Sociology: An Analysis of the Phenomena of Association and of Social Organization*, 1896; *The Elements of Sociology*, 1899, и т. д.) оснива систем социјалне психологије на последњем афективном нагону, управо онако као што га Француз *Тард* (*Les lois de l'imitation*, Paris 1890.) оснива на првом специјалном афективном покретачу — имитацији. И наш славни Рус, Кнез *Петар Крапошкин*, изразио је овај принцип у своме познатом делу: „Међусобно Испомогање“ које је изашло прво на енглеском (*The Mutual Aid*, New York, 1903), а онда и на немачком (*Gegenseitige Hilfe in der Entwicklung*, Berlin 1904).

Овај велики словенски син с правом вели да је „међубојно испомагање један нови фактор у еволуцији“. Слично вели и један наш други Рус, Иван Новиков, у својим многобројним делима: (*Essai de notation sociologique*, 1897; *Conscience et volonté sociales*, 1897; *Les gaspillages des sociétés modernes*, 1899; *La théorie des sociétés*, 1899; *L'avenir de la race blanche*, 1902; *Les luttes entre sociétés humaines*, 1904; *Le problème de la misère*, 1908; *La justice et l'expansion de la vie*, 1907; *La critique du darvinisme sociale*, 1910 и т. д.).

Строго узевши може се рећи да је све до ове тачке врло мало што би изгледало посве ново студентима психологије. Већи део афективних мотора јавља се у једној или другој форми у професора *Мекдугала* списку примарних емоција (*Social Psychology*, New York 1919). Али то се не може казати о осталим групама церебралне теорије Огиста Конта, — о интелектуалним способностима и практичким квалитетима. У ове две групе, особито у погледу на прву од ових, Конт је и дан-дањи, после два поколења, наткрилио све испитиваче.

Да је то тако долази, у погледу на интелекат, просто од супериорности његова метода истраживања. Према Конту анализа интелекта никада се не може постићи помоћу студије индивидуа, па ма како оне биле даровите или многобројне, већ само помоћу проучавања процеса (тока) помоћу кога је Раса, понајлак, постепено дошла до сазнања. Он је рекао да је и живот највећег човека и сувише кратак да би нам открио деловања интелекта, само у васколиком животу Раса та се деловања могу видети. Другим речима; анализа интелекта (ума, разума) мора се оснивати на социологији. А Огист Конт, помоћу своје конституције социологије дошао је до базе на којој се могло доћи до анализе.

У првом реду Конт је опазио да се васколико знање, на крају крајева, састоји или у *Фактима* или у *Законима*. У другом реду Конт је увидео да су способности интелекта у течењу знања о фактима и законима посве опште у својој суштини, пошто узимају као грађу за своје операције податке што их дају било које поједино било пак сва различита чула (осетила).

Стога први Контов корак беше да добије јасан поглед о чулима за разлику од правих интелектуалних способности. Резултат овог напора беше повећање броја чула од пет на осам. Следећи *Арија М. Д. де Бленвил* (*Cours de physiologie générale et comparée*, Paris 1833) Конт разликује једно опште чуло, такнуће (тактилно осетило) и седам специјалних осетила: вид, слух, кус, мирис, мускулација (мишићно чуло или чуло мишићног притиска — отуд и метафизичка концепција о „сила“ —) калориција или чуло за температуре, и електриција или чуло за електрични поремећај. Свако од ових чула, вели Конт, има своју централну ганглију (средишњу моздану квргу) у којој се одржавају све њезине импресије (упечаци, утисци, осети) и одакле се оне могу репродуковати (обнављати) већ према потреби општих способности интелекта. Због тога нема потребе за нарочита памћења која се даду свести на комбинације између једног или других чула што су специјално развијена, и једне или других правих интелектуалних способности.

Ових последњих имаде пет на броју и даду се, функционално, поделити у *Концепцију* (појам) и *Експресију* (израз, истисак). Прва је група од четири способности, свака са својим средиштем. Две од ове четири групе баве се образовањем представа (предоцаба), а две се односе на сродство и комбинацију представа које су једном образоване. Према томе права функција интелекта

је образовање и слубљивање представа. С овим је у вези једнострука функција (пета) која раствара представе (духовне слике) у знакове, па се због тога зове експресија.

Група која се бави образовањем представа т. зв. *Контемплација*, јесте врело Факата. Ова група има два члана. Први се зове *аналитичка способност* (XI) која ствара апстракције када прегледа чулне импресије а односи се на Догађаје; други се зове *синтетичка способност* (XII) која ствара конкреције у груписању чулних импресија, и односи се на бића. Када ово двоје управља чула на спољашњи свет, резултују у Опсервацију (посматрање, опажање); када оперишу на чулне утиске који су већ постали и одржали се, резултат је Имагинација (уобразиља, замишљање, машта).

Група која се односи на представе, т. зв. *Медишација*, врело је Закона. Њезина функција састоји се у спајању и комбиновању представа и тако рађају мишљење, у тачном смислу речи. Први члан ове групе јесте *генерализујућа способност* (XIII). Ова способност упоређује представе које даје Контемплација и резултује у Индукцију. Други члан је *системашујућа способност* (XIV). Ова способност ради помоћу координације представа и резултује у Дедукцију.

И тако интелекат, према Конту, креће се од контемплације ка медитацији а од ове тачке прелази у експресију. Ту се представе своде на знакове, услед чега се рађа функција *Комуникације* (XV) или *говор* у свом најширем смислу, способност која акцијом својом служи спајању друге секције анализе са трећом.

Сви различити начини акције интелектуалних елемената посве су инстинктивни и непроменљиви, интелекат ради овако јер је то једини начин како он може деловати. Познати случај, у коме интелекат одбија факат

који није кадар објаснити, долази просто од околности да представа, која је духовна реконструкција факта, не може да се помоћу способности, што спајају представе, стави у било коју категорију које су се већ поставиле (образовале). На тај начин течење знања је функција способности које спајају представе у непосредну везу са чулним утисцима, одржаним у централним сенсоричким (осетним) ганглионима; сваривање и класификовање овог знања је функција способности које спајају представе, а све четворо су посве инстинктивне у својим операцијама као и сваки други душевни елемент.

Треба поменути и трећу секцију анализе. Који било план, па ма како он био добро надахнут и паметно образован, бескористан је ако се добро не изведе. Стога Конт, под изразом *Практички квалитети*, који дају *Карактер* и резултују у *Егзекуцији*, говори о коначној групи трију елемената који се деле у две секције: *активност* и *чврстоћа*. Прво обухвата *Кураж* или *храброст* (XVI) и *Мудрост* (XVII) који остварују пројекте ако се адекватно комбинују са трећим елементом секције, врелом *Персеверације* (XVIII). То троје је посве неутрално само по себи и служи нижем афективном покретачу исто тако као и вишем.

Ово троје, као што је описано, очито су неопходни духовни елементи, но они добијају неочекивани значај ако се проучавају у светлости Контовог диктума да су они у истину моторичка средишта у ужем и садашњем смислу те речи, и управљају покретима који надражују (XVI), уздржавају (XVII) и одржавају (XVIII). Стога постоји потпуна идентификација психичких и моторичких утецаја. *Др. Одифрен* (17) приписује последњем (XVIII) каталептичка стања која су тако карактеристичка извесним абнормалним стањима; а патолошком стању првога (XVI)

он приписује мистериозну болест која је позната као епилепсија (падавица, велика болест) у пасусу који као да су изгубили из вида сви они који су се фрапирани у истраживању узрока ове болести. При закључку можемо истаћи да је утецај ових средишта активности исто тако општи у погледу на моторички апарат организма као што је и акција интелектуалнога средишта у погледу на сенсорички апарат.

То су дакле осамнаест јединствених фактора духа нашега према Огисту Конту. Сваки је од њих, као и свако чуло, у стању да буде и пасивно и активно; као што се то огледа у погледу на вид и слух, са контрастом између гледања и посматрања, слушања и чувења. Када су у пасивном стању онда су врела осећаја, када су у активном стању, онда су у извор протенситета (чезње, апетити, инклинације); ако су веома активни, онда су врело пасија (страсти). У погледу на чувства њих је *Пјер Лафит* дефиновао као сложене функције, т. ј. мање више сталне комбинације представа и једног или више афективних покретача.

Врло је лако извести закључак из теорије да је примарна емоција сенсација (осет) изазвана у свести помоћу активације нарочитих афективних покретача, од којих сваки има свој карактеристички осет. Тако је исто лако извести и један други закључак да је духовна активност која се назива полусвест просто активност једног или више душевних елемената који делају према својим сопственим природама, али под таквим условима да други елементи нису свесни о том факту. Пошто је сваки поједини јединствени фактор кадар да независно делује, онда израз полусвест имаде одређено и позитивно значење; и сама свест би се могла дефиновати као стање у коме су сви јединствени фактори духа свесни о сваком од њих или о било ком делу организма.

Ма каква вредност била ових инференција, које немају Контов ауторитет да се санкционишу, главне су линије теорије потпуно јасне и одају гледиште о духу које се може наћи и у садашњици, а ово је заиста мета коју теже да постигну и друге школе само помоћу многих странпутица и околишавања. Читава теорија могла би се сабрати у једну једину реченицу коју је Огист Конт одавно формуловао: *Људи активишу према афекцији, и мисле, да би активисали.* Са првом половином ове формулације психоаналитичари било које школе могли би се сложити; другу половину они ће наћи да је права, када им се анализа поине на грану интелекта.

Непосредни закључак из било које психоаналитичке теорије јесте објашњење снова. Конт је одаво истакао важност овог питања поставивши читаву дискусију о томе. Обраћам нарочиту пажњу на пасус с особитим обзиром на интелекат (7; стр. 178, осма конверсација: Људски Ред; опширније о овоме види: *Dr. Audiffrent, Maladies du Cerveau*, стр. 592—599):

„Сви су органи мозга, као и чула и мишића, састављени из симетријских половина, сепаратних или континуозних, и свака од њих може функционисати када се друга одмара. Овака алтернација искључује осећаје од сваког прекидања и поред интермитенције мозга. Каткада интелекат функционише на овај начин за време спавања, ако не помоћу органа контемплације, у непосредној вези са чулима, а оно помоћу органа медитације где зависност чула није непосредна. То је порекло снова, стања темпорарне духовне алијенације где, као у лудилу, субјективни импулси без наше воље надвлађују. Ова случајна персистенција интелектуалних функција за време спавања оспособљава нас да схватимо, помоћу аналогije, нормалну персистенцију афективних радња. Шта више, то нам

даје непосредни доказ такве персистенције, јер снови увек одају жиг доминантних инстинката. Пошто срце равна интелектом у будном стању и поред спољашних упечатка, то оно мора испољавати велику моћ над интелектом када су улечасти у суспензији или у неактивности. Према томе можемо се надати да ће церебрална теорија коначно довести до правог објашњења снова па и до њихових модификација, према прераној аспирацији васколике антике.“

Толико о Контовој теорији снова. А сада да укротко видимо шта Конт каже о проблему *Сублимације*¹.

Онај који је проучавао Контова дела не налази ништа ново у проблему Сублимације изузевши саму реч. И заиста, Конт беше први који је ово проучавао; он се о томе врло јасно изјаснио. У своме *Катехизму* (7., стр. 182-183) он лепо говори о суштини сексуалних и ма-терналних природних нагона:

„Односи који се рађају из матернитета могу дати јаког подстицаја нагону Доброчинства; они спонтано помажу развиће овога у свим милосрдним природама, али они никада не рађају симпатије коју овака реакција претпоставља.“

Сексуални нагон су слично објашњавали на погрешан начин они који су га бркали са симпатијама које, када се прво руководе, могу унапређивати развој. Како каже Конт (на истом месту):

„Сви лични прохтеви, не искључујући ни деструктивне апетите, приступачни су истим утецајима. Овај општи однос чини да је куд и камо лакше решити *Велики Људски Проблем*: субординацију егоизма или се-

¹ По психоаналитичком схватању у развоју се јављају жеље и постицаја који, ако су и сексуалне природе, могу довести до душевних продуката и од врло велике вредности.

бичности (т. ј. личне афективне покретаче) алтруизму (т. ј. друштвеним афективним моторима). И, заиста, све то већа енергија личних инстинката може се тако ставити у службу да се надокнади природна слабост симпатичних инстинката помоћу импулса које ови други не могу наћи у себи. Кад се једном изазову онда добротворна афекција траје и расте помоћу своје врховне дивоте, и кад је грубљи стимулант престао да ради.“

Ко би рад да се мало поближе информисе о овој церебралној теорији препоручујем му да чита ове одломке у оба главна Контова дела:

1. **La Politique positive** (св. I. *Introduction fondamentale*. Глава III. *Biologie*, alinéas 158-250).

У овим параграфима, Конт подробно излаже своју теорију. Али је од неопходног значаја да се ово излагање проучи и схвати у светлости примедба о истом предмету у овом пасусу:

2. **La Politique positive** (св. 4. *Tableau synthétique de l'avenir humain*. Глава III. *Systématisation final du dogme positif*, alinéas 133-168).

У овој глави Конт даје ревизију својих филозофских радова и рекласификацију грдне масе материјала коју је сабрао за време своје каријере; овде он даје и филозофији и грађи њихову дефинитивну форму. Стога није претерано ако се каже да је ова глава полазна тачка за било какву озбиљну студију Контове филозофије у њезину последњем развићу.

Они који су ради да озбиљно проучавају Конта нека се чувају од оних обичних критика Контовог последњег дела, критика које настоје да Конта омаловаже са „мистицизмом“. Критика се оснива или на непознавању или на погрешном схватању. И, заиста, далеко од сваког утецаја да се заведе „мистичким“ тенденцијама

Конт беше први човек у историји које је показао како се појаве „мистицизма“ могу свести под закон.

По несрећи, Конт је умр'о управо у онај час када се латио да пише књигу у којој би церебрална теорија добила своје потпуно развиће. Овај је губитак огроман иако церебрална теорија није остала непотпуна у својим основним цртама. *Др. Жорж Одифрен*, један од највернијих Контових ученика, предузео је на себе дужност да после смрти Огиста Конта развије идеје свога учитеља. Он је то и учинио у својим двама свескама (17).

При крају ове главе о Контовој психологији да две три кажем и о Контовој „можданој хигијени“ (*hygiène cérébrale*). Ово је дело једне Контове праксе. Наиме кад би сабрао извесну количину грађе, а то је било пре него ли је завршио своју *Позитивну Филозофију*, Конт би се уздржавао да чита икакве новине, часописе, научне расправе или што било друго, осим две три песме (особито оне од Дантеа) и *Imitatio Christi*. Иако је истина да су га пријатељи обавештавали о оном што се догађало у научном свету, ипак ово деломично одвајање од рекорда друштвене и научне активности његовог доба (па ма то и спасавало милиоца од великих зала моралног и интелектуалног расејавања) може се узети као доста велики узрок што се Конт одао онако претераном егоизму и што у својим каснијим данима очито не показиваше скоро никаквог смисла ни за какви осећај стварности. Али никтоже без греха па ни један оснивалац позитивизма.

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

КОНТОВА ОПШТА ЗАДАЋА ВАСПИТАЊА.

Као што смо већ видели, још од свог раног мужевног доба па све до смрти своје Огист Конт је сву своју снагу посвећивао реконструкцији друштвеног (социјалног) и појединачног (индивидуалног) живота на научној, знаственој основици, коју он назва позитивизмом. Додуше и други су се напредни мислиоци бавили питањима препорођивања, али су њихови методи решавања били просто имагинарне (фантастичке) и утопистичке природе, јер су се држали просте трансформације данашњих наших институција (завода), а Конт је ове проблеме решавао стварно, настојећи да укаже на јавно мњење као на главни лек у овој реорганизацији. Он је добро уочио стару истину да онај народ који имаде добро уређену школу има и будућност, па је због тога Конт и узео педагогију или науку о васпитању као битни саставни део у својој позитивистичкој филозофији и политици. Али, пошто он није доживео да напише засебно и сувисло дело о васпитању које би садржавало потпуно излагање његових погледа на сам предмет, ова мала студија мора се оснивати на идејама што их је Огист Конт развио на неколико места у своја два главна дела: *Позитивна Филозофија* (2) и *Систем позитивне полишике или Нацрт социологије* (6). Нема збора да један од главних узрока што се Огист не спомиње у већини педагошко-дидакти-

чких историја беше баш тај што није написао и засебно педагошко дело. Њега слабо или скоро никако не помињу ни у страним педагошким енциклопедијама (22, 53, 55). Само су Таман (63) и Штирцел (60) покушали да га представе као педагога. Па кад је тако у страниј педагошкој литератури онда се не може богзнашта очекивати код нас Срба, Југословена и Словена уопште (20, 28). Интересантно је споменути да Др. Т. Стенли Хол спомиње Конта у својој *Адолесценцији* (New York, Appleton et Co, 1914, св. I., стр. 534; св. II., стр. 135, 194, 536, 359, 577 и 742).

Васпитање, у општем научном смислу, држећи се само граница биолошких појава, значи, према Конту, привођење колективног развића одређеним циљевима живих тела у њиховим вегетативним и анималним функцијама. Из овога Конт изводи закључак да биологија или наука о животу мора бити подлога васпитања (као што је већ истакнуто, он тврди да је психологија само један део биологије и да се може одвојити од биологије само ради засебног проучавања) и да педагошки систем који није основан на познавању људске природе, као што се она огледа у биолошкој науци, никако не може имати научни, знанствени темељ.

Као непоречиви резултат научног испитивања људске физичке, психо-физичке и психичке природе, Огист Конт усваја здраве Галове доктрине о духовној физиологији која је успоставила две психолошке чињенице (види: *F. J. Gall, Anatomie et physiologie du système nerveux, Paris 1810*).

Прва чињеница састоји се у томе да су све наше главне диспозиције, и интелектуалне и афективне, прирођене и да се не могу створити помоћу васпитања. Друга чињеница тврди да постоји силесија јаких и независних способности, и да праве радње или акције обично

захтевију њихову мање више комплексну конкуренцију. (О овоме је било опширно говора у прошлој глави).

Па шта следи из ових двеју чињеница? То нам каже да мозак није један орган него читав апарат органа који утичу на све наше људске радње или делатности, и природна претежност једних или других од ових многобројних органа одаје човеков карактер. Због тога научно испитивање можданих (церебралних) органа мора нас довести до правог сазнања и моралне и интелектуалне природе човекове.

Као необориву чињеницу Конт усваја Др. Галово откриће да је најмање развијени и предњи (фронтални) део мозга седиште способности које карактеришу људско биће, и да је највећи и задњи део мозга седиште свих способности које карактеришу животињско царство. Чињеница да интелектуални органи заузимају једва више од четвртине или пак и саму шестину људског мозга очито доказује да су човечје афективне способности у главном претежније од интелектуалних способности. На овај начин кадри смо да пресудимо праву људску акцију која је више под утицајем његове афективне него ли интелектуалне природе.

Овоме би се могао ставити један приговор. Могло би се запитати: Да ли уопште има места васпитању ако су нам основне способности урођене? Конт овако одговара: Ми не смемо бркати потчињавање појава законима и неопходно искључење њихових модификација; баш напротив, што су сложеније појаве, то су потчињеније модификацији. Људска радња, на коју у главном циља задаћа васпитања, зависећи од заједничке операције читавог броја способности, засигурно се може модификовати, јер само вежбање развија те способности, а неактивност их слаби; стога је, вели Конт даље, погрешно претпоставити да је духовна физиологија против уплива васпи-

тања, јер она опредељује само границу његове моћи, ограничавајући право поље васпитања. Никакво систематско утецање није могуће без претпоставке да постоје извесне урођене предиспозиције које су под утецајем извесних закона; на тај начин баш духовна физиологија је она наука која се бави открићем ових закона, зnanост која је у стању да на рационалан начин истакне питања васпитања, кога циљ није да ствара већ да модификује.

„Какав циљ треба да је у васпитању индивидуе?“ јесте наредно питање. Огист Конт одговара на то овако:

Вредност духовне физиологије прецењивала би се, ако бисмо одговор на ово питање тражили у овој науци. Чињеница, да се садање васпитање човеково као и васпитање древних Персијанаца, Спартанаца, Атињана, Римљана, и Европљана под римокатоличким средњовековним феудалним системом, увек прилагођавало на односе и прешне услове њихове друштвене средине, а не на просто неодређене и шаролике фантазије или спиритуалне идеале њихових најбољих филозофа, доказује, према Конту, да од данашњег доба треба тражити наш циљ и идеале према којима треба управљати наше деловање у социјалној физици (социологији) а не у биологији. Да се идеал васпитања мора изнаћи у студији социологије јесте доктрина која истиче читав карактер Контове теорије о позитивној педагогији а које би се пракса противила систему који данас превлађује међу нама.

Проучавајући историју педагогије у ширем смислу речи, налазимо да је васпитање увек било скучено и једнострано, јер је вежбало и развијало само извесне способности и људске особине на рачун осталог. Спартанци, развијајући просто физичку или телесну страну своје деце, настојаху да својим васпитањем униште персоналност (индивидуалност) појединца ради државе. Атињани

су покушавали да развију естетичку а донекле и интелектуалну страну људске природе, али без икаквога моралног циља. Римљани су опет хтели да развију активну и практичну страну у људи на рачун других способности. Напоследку је Хришћанство развијало извесне стране морално религиозног карактера у људи као што су самилост, нежност, стрпљење и самоодрицање, на рачун интелектуалног развића.

Конт налази да су сви ови прогресивни степени неопходни у експерименталном (опитном, покусном) доба људскога живота, када је човечанство било посве несвесно о својим природним моћима и када је у мраку пипало да изнађе сваку своју особину. Због тога је посве природно да је свака нација развијала само извесне способности, али данас треба да се послужимо искуством прошлости па да нам ово постане путовођа у будућности, да формулује једну праву теорију људске природе не само у погледу на њезине анималне и вегетативне функције већ и с обзиром на нарочите и више особине, особине које се испољавају у нашим друштвеним односима.

Ове социјалне прилике, захтевајући развиће и продукцију неопходно захтевају једну научну теорију васпитања, коју Конт означава као истодобно развиће осећања (чуства, емоције), интелекта (ума, разума) и енергије (снаге, моћи, силе) у служби хуманитета или човечанства. Ради тога и биолошко значење васпитања као систематско вођење колективног (скупног, општег) развића ка одређеном циљу живих тела у њиховим вегетативним и анималним радњама, мора бити несавршено, јер искључује социолошке чињенице, методе, радње и циљеве. Према томе увиђајући претежност социолошког гледишта коме се у исти мах мора подврћи развиће

осећања, ума и снаге, мора се обратити пажња на особине човечанства за разлику од вегетативности и ацималности, што значи, с једне стране, надмоћност афективног нагона над интелектуалним, а с друге стране, надмоћност егоистичког, природног нагона над алтруистичким инстинктом. Због тога је проблем васпитања у главном морално питање, — како да се наш добро уврежени егоизам потчини алтруизму, а наш интелекат и наша активност моралу. На тај начин Конт усваја хришћанско настојање да васпитање буде морално а не само интелектуално.

Двострука природа људи, афективна (чувствена) и интелектуална (умна) показује да васпитни проблем треба решити помоћу две врсте радња: *прво*, помоћу васпитања, што значи у исти мах и развиће свих способности, и *друго*, помоћу наставе, т. ј. снабдевањем наших душа знањем које ће нам помоћи да што боље послужимо човечанству.

Факат да Конт сматра знање не као циљ, већ само као средство циља, — т. ј. да нас учини што свеснијим о нашим дужностима према себи и другима, и да их што боље извршавамо, провејава кроз васколика његова начела што их је успоставио у погледу на суштину наставног градива. Овај дух провејава и у погледу на поредак и опсег учења. Да је то тако одмах ћемо се уверити.

Поредак и опсег наставних предмета, према Конту, треба да је такав да би упознао сваког човека са главним појмовима о свим хуманим наукама. Да би се ово могло остварити наше студије не би требало предузимати на онај начин који се онако одомаћио, т. ј. на начин према коме се човек учи да буде специјалиста (стручњак), учећи хемију да буде хемичар, или учећи астрономију да буде астроном. Сваку науку треба учити тако да се

упознамо са главним методима и са најглавнијим резултатима сваке студије, остављајући специјалитете сваке поједине науке онима чији је позив у томе правцу.

Према томе, резонује Конт, наше васпитање треба да је енциклопедијско, почињући са проучавањем математике; сваки човек поред астрономије треба да проучава законе физике и хемије, и тек онда ће бити кадар да се баци на проучавање биологије и социологије, науке које га приправљају за последњу и највишу науку, за науку о моралу [ових седам наука — 1. математика, 2. астрономија, 3. физика, 4. хемија, 5. биологија (са психологијом), 6. социологија, 7. етика — одговарају, по својој тенденцији, *шривиуму* и *квaдривиуму* Средњег Века, јер су ове такође енциклопедијске барем по своме циљу и обухватају све што човек треба да знаде].

Осим тога Конт даје и ову сугестију: школско градиво које образује срж васколиког васпитања треба да је 1.) *корисно*, 2.) *стварно*, 3.) *сигурно*, 4.) *органско* и 5.) *релативно*. Конт овако карактерише те одлике:

1.) Наставна грађа је корисна ако развија интелекат тако да је слуга срцу, јер просто учење подробности без икакве користи по објашњење општег закона, или без примене на живот, мора се одбацити.

2.) Наставни предмети су стварни ако се не баве фантазијама или којекаквим имагинацијама, хипотезама (претпоставкама) или метафизичким спекулацијама (спекулативним уопштавањима), већ само методима и законима.

3.) Наставно градиво је сигурно или одређено када се проста филозофска или историјска нагађања бацају из нормалног тока учења и препуштају у оквир специјализма.

4.) Неоправдано истицање једних предмета не сме ићи на рачун других наставних предмета.

5.) Наставна грађа је релативна када се наставни предмет не уводи на темељу начела знања ради самог знања, већ увек ради тога да се развије способност гледања у напред и да се паметно предузимају кораци у било коме раду (*voir pour prévoir*), јер знање није дело него средство за правилно напредовање човечанства. (Да је ово тако потврђују и многи други мислиоци — и древни и модерни. Тако н. пр. стари Јелин Хераклит вели да много знања не учи мудрости, а Лорд Брајс у своме одличном делу: *Modern Democracies*, New York, Macmillan, 1921, св. I, глава: Демократија и васпитање, стр. 78. вели: „Знање је само једна међу стварима које чине доброга грађанина. Јавни дух и поштење још су потребнији“).

Као велику помоћ за појачавање наших способности, особито за имагинативне способности (стваралачке уобразиље) као средства моралног васпитања, Конт препоручује учење вештина. Сваки човек, вели он, треба да се још од ране младости упозна с лепотама најбољих песника и то не само из свог рођеног народа, већ и из читаве Европе. Осим тога, каже Конт, треба нарочито проучавати оне песнике који су идеалисали древну културу. Али тиме се не каже да естетско васпитање треба ограничити на песништво. Оно треба да обухвата и музику (глазбу) и цртање (сликање), јер помоћу њих главни ефекти поезије репродукују се са још већим интензитетом.

У своме систему васпитања Конт поклања велику пажњу дидактичној вредности осећања. Још од свршетка Средњег Века, вели он, васпитање срца беше занемарено, кад се упореди с интелектуалним васпитањем; али у Позитивној Педагогији, интелекат се подвргава друштвеном осећању; кроз читав ток васпитања родитељи и наставници треба да искористе сваку zgodnu прилику да у нама изазову социјално чувство, јер само вежба, пракса

појачава наше урођене тенденције. Дужност је духа да појачава и негује срце да би ово опет било у стању да оживи и управља наше моралне способности. Овај међусобни утецај биће плодан и по интелектуалне и по моралне резултате.

Једном речи: позитивистичко се васпитање састоји из три елемента — моралног, естетског и интелектуалног. Ову идеју треба да уче и сви данашњи наши педагози као и сви наши филозофи, социолози, лекари, свештеници и реформатори који се баве народним просвећивањем и школским образовањем наше омладине — те праве наше узданице. — Упореди и једно најновије дело од Др. П. Ф. Арман-Делила, *L'Assistance sociale et ses moyens d'action*, Paris, Alcan, 1921, 300.

ПЕТА ГЛАВА.

КОНТОВА ДИДАКТИЧКА НАЧЕЛА.

Исто онако као што су теоретички педагошки принципи позитивизма изложени у пригодним Контовим исказима у његовој „Позитивној Филозофији“ и „Позитивној Политици“, тако су и његови планови за извођење дидактичких начела изражени несистематски и не исцрпљују све што је Конт хтео да каже о овоме важном предмету.

Наредно значајно начело о дидактици што га је Огист Конт изрекао као основицу уметничког васпитања, јесте социолошки закон људске интелигенције, закон који је открио сам оснивач позитивне филозофије. Као што је већ напоменуто у пређашњим главама, тај закон гласи (2; стр. 25):

„Сваки од главнијих појмова, свака грана нашег сазнања, пролази природно кроз три различита теоретичка степена: теолошки или фиктивни, метафизички или апстрактни, и научни или позитивни.“

Другим речима, људски дух, по својој природи, служи се у своме напредовању помоћу три метода филозофовања. Карактер ових трију метода у главном је друкчији па и радикално се противуречи један другом, т. ј. теолошки, метафизички и позитивни метод. На тај начин настају три филозофије или општа система поимања или стања схватања појава. Наравно овде не треба бркати теолошки метод (ово је општи психички метод) са теологијом (богословијом) као религијом (вером).

У извесном доба живота, у првом детињству, индивидуа је теолог: она мисли да су све појаве дело непосредне акције натприродних или врхунаравних створења. У овом теолошком степену духа, индивидуа или друштво понајлак пролази кроз три степена — фетишизам, политеизам и монотеизам.

Из теолошког духовног степена индивидуа прелази у метафизичко стање, што је у истину само једна даља модификација првога степена. У овом стању, место натприродних бића, дух претпоставља апстрактне силе, праве јединице које су урођене свим створењима и способне да изазову васколике појаве.

У наредном степену развића људске интелигенције човечји дух ослобађа се прелазних стања и улази у коначно стање, позитивни степен, где дух напушта узалудно истраживање апстрактних појмова и узрока феномена и баца се на проучавање закона тих појава, т. ј. услова помоћу којих се испољавају ови феномени.

Пошто се овај закон о три степена често пута погрешно схватао и различито тумачио, мислим да неће бити на одмет ако напоменем, као ограду против кривога објашњења, шта Огист Конт каже о физичким и моралним испитивањима. Према Конту, човек може у физици бити у позитивном стању, а у социјалној физици (социологији) у теолошком: он знаде да је све у природи подвргнуто закону, али он не зна, иако би могао знати, да је и друго такође подвргнуто закону. Надаље, Конт мисли да обични људи никада не иду изван граница првога степена мишљења.

Професор *Едвард Кери Хејс* (*Sociology and Ethics: The facts of social life as the source of solutions for the theoretical and practical problems of ethics*, New York, Appleton, 1921, стр. 216. и даље) вели да се Контова

доктрина о тростепеном прогресу зацело може лепо применити у развићу етичке теорије од које и педагогија и дидактика много очекују. Др. Хејс вели да етичка теорија има свој „теолошки“ степен на коме се морални закон сматра као глас Божји у души човечјој. После тога она има свој „метафизички“ период у којем се морални закон схвата као врховна апстракција еманирајући од *Ding an sich* (ствари по себи) што лежи изван круга људског посматрања. Напослетку, етичка теорија ступа у „позитивно“ или „научно“ стање, јер и Хејс тврди, да испољавање различитих и супротних кодекса савести у различитих народа исто тако није мистериозно као ни развитак различитих говора или различитих политичких система; да су кодекси савести производи људског нагона и ума, који покушавају да изнађу битне захтеве за успешан живот, за избегавање смрти, бола и туге, и да се пронађе најбоље средство за постизање среће и блаженства у организованој борби друштвеног живота. Кодекси савести су типички производи оне комплексне али методичке реакције између акција људске природе и рудиментарних (закршљалих) облика ка бољим и рационалним типовима као што се оне јављају и у другим институцијама. Иако после научног проучавања не изводе свој ауторитет од „супернатуралних“ или „ултранатуралних“ врела, они ће изгледати да имају такав ауторитет, као да га интринсички (унутарње, битно) имају у себи, испољаваће се, шта више, са извесном светошћу као врховни израз људских сила мишљења и осећања и неумитних закона природе, као што се они примењују у човечјем животу. Или како то вели ученик Галтонов, чувени британски биометричар *Карл Пирсон* (у своме делу: *Grammar of Science*, London 1899, стр. 24 и 26):

„Модерна наука чини много више од захтева да се и она слободно лати онога што теолог и метафизичар

радо називају „леgitимном области“. Она тврди да је читав опсег феномена, и духовних и физичких — васколика васељена у колико је човек може сазнати — њезино поље. Она тврди да је научни метод једна капија васколикој области сазнања. Научно, знанствено, мерило је да њезини резултати имају универсалну вредност за све нормално конституисане и право ишколоване духове. Пошто сјај великих метафизичких система постаје сметња када се просуђују према том научном мерилу, ми смо присиљени да их класификујемо као занимљива дела имгинације (фантазије, уобразиље) а не као солидне прилоге људском сазнању.... Данас је сваки од нас позват да даде суд о великом варијетету проблема који су од одсудног значаја по наш живот. Ако ово суђење потврђује мере и владање које тежи да повећа друштвено благостање онда се може назвати моралним или, што је једно те исто, друштвеним судом.... Не може се довољно понављати факат да образовање моралних судова — т. ј. судова за које је индивидуа довољно сигурна да теже друштвеном благостању — не зависи само од готовости да се жртвује индивидуални интерес или угодност, или од импулса да се несебично ради; то зависи, у првом реду, од знања и метода. Човек који даје хиљаду фуната (стерлинга) огромној и нејасној милосрдној схеми може али не мора друштвено деловати... Филозофски метод никада не може довести до праве теорије или морала.“

Професор *Хејс* право каже да социологија још није решила четири проблема етике. Баш напротив, слава социологије састоји се у главном у факту да постоји пуно прилика које треба испитивати, да би се постигао користан интелектуални успех, особито у откривању онога што се захтева од људи да чине. Крај овог пи-

тања могао би исто тако бити завршен као и престанак прогреса.¹

Када се Конт одлучио да напише своју *Позитивну Филозофију* он је открио потребу социологије. Када се *Херберш Спенсер* одлучио да напише своју *Синтетичку Филозофију* он је дошао до сличног открића. А то ће рећи, када се покушало да се светлост науке упери на проблеме који су од најдубљег интересовања по човека и који су се све дотле обрађивали више спекулативно него ли помоћу акумулације (сабирања, ботанисања) и интерпретације (објашњења) чињеница, онда се открило да се велико поље факата који су у најприснијој вези с оним проблемима није научно проучавало и да науке нису спремне да осветле ова питања све дотле док се област реалности не испита у научном духу и помоћу научних метода.

Али да се повратимо на нашу специфичку ствар, на Контова дидактичка начела. Ове многоврсне услове духа у којима се налази свака индивидуа у различитим периодима свога живота, треба узети у обзир при уметничком васпитању. У нашем васпитачком раду детету

¹ Недавно је Пеко упоредио Огиста Конта и Емила Диркхајма (аутора: *Éléments de sociologie*, 1889; *La division du travail social*, 1893; *Les règles de la méthode sociologique*, 1895; *Le suicide*, 1897 и т. д.; уредника чувеног *Année sociologique*, од 1898). Он сматра да је Диркхајм, као наследник Огиста Конта, довео филозофију доле на земљу и да јој је дао чврсту основицу. Огист Конт усупрот Имануелу Канту, мисли да је моралност иманентна у животу; Диркхајму опет моралност претходи садањим социјалним приликама. *Моралност је релативна према социјалној организацији у којој се рађа*. Диркхајм негира егзистенцију моралног мишљења пре него ли је постало друштво. Он сматра моралност као нешто релативно и детерминативно услед егзистенције друштва. Према Конту људска природа која претходи социјалном детерминизму ствара моралност. (Упореди: *F. Picaud, Auguste Comte et Durkheim*, у „*Revue de Métaphysique et de Morale*, Paris, XXVIII, св. за октобар—децембар, 1921, 639—655).

треба да дадемо прилике само за оно што би било природни пабулум (храна) за период у коме се дете налази, а и оно што ће га на природни начин приправити да ступи у наредни период духовног развића.

Као објективну илустрацију свих наредних степена духовног развића у индивидуи, можемо узети историју цивилизације наше расе од најранијих времена па све до садашњег доба. Стога Конт и препоручује да ред у васпитању индивидуе следи скраћени облик реда у развићу расе. Овај последњи принцип интелектуалног развића усвојио је и *Херберш Спенсер* у своме раду о васпитању (*Education*, London 1861, 23. издање 1890, немачки превод 1874, 1889, 1911; Французи, Шпањолци, и многи други народи превели су ово дело, или боље речено: збир Спенсерових чланака о васпитању; превод овог дела издао је још поодавно и наш Хрв. педагошко-књижевни Збор у Загребу у својим познатим едицијама, а недавно је то дело изашло и у руку нашег другог народног писма, ћирилице, у преводу проф. Јована Миодраговића).

У педагогији постоје неколико аутора који и *Фридриху Фребелу* (1782-1852) приписују објаву принципа да ред васпитања индивидуе треба да буде скраћен облик реда у развићу расе. Баш због самих ових аутора рад бих био истаћи да је *Фребел*, заиста, веровао у прогрес људске расе, али он нимало није познавао ред закона овога прогреса, а Огист Конт, који је засновао социолошку науку, открио је и демонстрирао три велика закона у људском прогресу (1822. г.) од којих је један и закон о три степена (Фребел је обелоданио своје дело о „Васпитању човека“ у 1826. години).

И многи живи и покојни следбеници *Јохана Хербарша* јако се поносе начелом да ред (ток) васпитања индивидуе треба да у скраћеном облику буде ред (ток)

развића људске расе. Али Хербартов принцип или се лоше примењивао и од стране ортодоксних (Цилер, Рајн) и од стране либералних (Стој, Салвирк) Хербартоваца или је пак остао јадан у пракси, јер се Хербартовци нимало нису трудили да проучавају социјалну динамику и да изнађу ред или законе људскога прогреса.

Питање о реду настављања (обучавања) је од главног значаја по Огиста Конта. Његов ред у предавању науке почива на његовој филозофској хијерархији наука. Непотребно је да се ишта нарочито истиче у прилог Контове класификације, јер се признало са скоро свих компетентних страна да се науке могу класификовати различито и са различитим сврхама, а Контова класификација, као што смо већ видели, најбоље служи сврси коју је он истакао, наиме — као инструменат студије да се течење знања учини што лакшим (Спенсерова класификација коју је одобравао Томас Хексли у Британији и Џан Фиск у Америци, склопљена је с обзиром да се објасни универзум или васељена, свемир). Али ипак се може истаћи да Контов ред у предавању наука јесте од „апстрактног конкретном; од простог сложеном“.

Овај ред треба имати на уму при свакој дивизији и субдивизији научног васпитања. Општа теорија или принцип треба да је почетна тачка научног поступка. Први степен треба да је објављење општег закона, а актуалне факте треба истаћи у конкретном облику а не обратно као што је случај са методом већине наставника у науци. Конт осим тога хоће да се ода достојна пошта откривачима (проналазачима, изумитељима) научних истина а то помоћу непрестаног спајања њихових имена с открићима њиховим за време обучавања.

Један други дидактички принцип, што га је објавио Огист Конт, исто тако фундаменталан и значајан као и закон о три степена, гласи: да иако треба систем вас-

питања мењати у различитим периодима живота у доба од седам, четрнаест и двадесет и једне године, — последње доба јесте баш оно када треба завршити систематско школско образовање. Основицу овога закона треба тражити у биолошкој науци. У доба од седам и четрнаест година живота настају знамените физиолошке промене у људском организму, промене које за собом повлаче извесне психолошке промене; стога промена у методу треба да следи у овим годинама. Слично гледиште нашло је довољног ослонаца у педагошкој психологији Фридриха Е. Бенека (*Erziehungslehre und Unterrichtslehre*, 1835-36 4. издање 1876; *Erläuterungen über die Natur und Bedeutung meiner psychologischen Grundhypothesen*, 1836; *Lehrbuch der Psychologie als Naturwissenschaft*, 1833; 4. издање 1877), Др. Фридриха Дитмеса (*Grundriss der Erziehungs- und Unterrichtslehre*, 1868; *Naturlehre des Moralischen*, 1856), Др. Г. Шенлиа Хола (*Adolescence*, New York 1904, 2 свеске; *Jouth*, 1905; *Aspects of Child's Life*, 1904; *Educational Problems*, 1911, 2 свеске), Ерла Барнеса (*Studies in Education*, 1896-7), А. Е. Чемберлена (*The Child*, 1906), Др. Џана Дуаа (*The Child and the Curriculum*, New York 1905, *School and Society*, 1908; *Democracy and Education*, 1921), Гершуде Харшмана (*The Child and his school*, New York, Dutton, 1922) и т. д.

Кад је дете наследник прошлости а грађанин будућности онда његова школа треба да функционише у хармонији са великим еволуционим светским планом. Један план за таку школу даје нам Огист Конт, као што се то види у наредној глави. Конт настоји да детету и младих даде искуство које је у сагласности са проналасцима модерне науке — са чињеницама биологије, психологије и социологије, јер ове науке интерпретују ђачку природу, и средину у којој младеж обитава.

ШЕСТА ГЛАВА.

КОНТОВ ПЕДАГОШКО-ПРОСВЕТНИ ПЛАН.

Примена свих начела што их је истакао Огист Конт, а која чине основицу науке и уметности васпитања, налази се у његовом педагошком плану о чему морамо нарочито проговорити, јер се баш овде огледа здрав разум оснивача позитивистичке педагогије.

Прве године живота, од детињства па до седме године, деца су под надзором родитеља, особито под бригом матере. Физичко, телесно васпитање, као што се оно обично практикује, није ништа друго до ли просто мишићно вежбање; али важнији циљ је образовање чулних органа или осетила и развијање мануалне или ручне вештине и то тако да се одмах на почетку развијају наше способности посматрања и акције. (Овај је захтев дивно спровео Американац *Џан Либерти Тед* у своје епохалном делу: *The New Methods in Education*, Philadelphia 1899; ово богато илустровано дело превео сам још прерата, али га наш Хрватски педагошко-књижевни Збор у Загребу није могао публиковати просто ради тога што ни тадашња хрв.-славонска земаљска влада није била кадра да прискочи у помоћ издавању овако опсежног и уметничког дела; дело је преведено и на немачки, али под другим насловом: *Künstlerische Erziehung der Jugend*, Хамбург). Задаћа ручног образовања за време овога периода јесте само једна морална задаћа — да се пре-

пречи деструктивна (рушилачка) склоност која превлађује у доба првог, раног детињства.

За време овога периода требало би скоро посве избацити школско књишко учење у обичном смислу речи, искључујући и само писање и читање. Једина настава, коју би требало давати, састајала би се у упознавању детета са различитим чињеницама које су кадре да у детету спонтано побуде васколику пажњу. Једина брига родитеља требало би да буде та да се у детету побуде она осећања и оне навике, на које ће се рационална основица положити у каснијем периоду. Сваку прилику требало би искористити само да се побуде виши природни нагони, јер се баш у овом периоду може дати ефективније морално васпитање.

Филозофски систем детиње индивидуалности као и религија детињег света састоји се и у простом фетишизму и због тога детиње природно развиће не би требало реметити непаметним мешањем у овај дечји свет.

Васпитање другог периода, од седме па до петнаесте године живота, периода који Конт назива естетским доба васпитања, треба да је мало систематичније, али и ово васпитање треба ограничити на лепе вештине или уметности, које треба у главном да обухватају и песништво, и музику, и цртање, јер у историји човечанства естетско развиће претходи научном или позитивном, и тако треба да је и с индивидуом (јединком) чији је позитивни метод само понављање расног васпитања. Стога цртање треба да претходи писању и читању а тако исто и музика. За време овога периода дете треба да се упозна са главним чињеницама сваке поједине науке које ће се у наредном периоду предузети систематски.

Једна од великих заслуга што их је Конт стекао по васпитање састоји се у томе што је јасно повукао раз-

лику између *аисиракшне* и *конкрешне* науке, као што смо то већ поменули у једној од прошлих глава. Ова је разлика од нарочите вредности, јер нам помаже да одабирамо наставно градиво и одредимо ред наставних предмета које треба обучавати у овом периоду естетског васпитања или образовања.

У апстрактном или научном васпитању, као што смо већ видели, ред наставних предмета полази од једноставног сложеном, од апстрактног конкретном, у конкретном или естетском васпитању ред је обрнут, овде се полази од многоврсног конкретног ка просто апстрактном, и овај је ред увек ток у коме се побуђује наше интересовање. Надаље на овом степену свака наука се предузима у линеарном реду, али развиће полази из средишне тачке и обухвата све то већу и већу периферију.

Наставно градиво за овај период васпитања треба да се искључиво састоји из конкретне науке у облику историје или примењене науке у форми вештине или уметности. И пошто ред наставне грађе треба да у обрнутом реду следи научном степену, ништа не треба предавати у физици што захтева математска објашњења, ништа не треба обучавати у конкретној биологији што захтева физичка тумачења и тако кроз васколики педагошки план.

Ред појава што интересује дете следи његовој средини која се све више и више проширује. Дете се интересује за индивидуе или своју породицу; оно се занима за људе из свог сопственог народа пре него ли се интересује за странце; оно се занима пре за човека него ли за животиње или биљке; пре за животиње него ли за машине или справе и т. д.

Свакој научној групи нареднога периода одговара група конкретне историје и примењене науке или умет-

ности. Етичка наука спаја се већином с уљудности и историјом моралних убеђења и религијских вјерују као што се то огледа у митологијама свију раса. У вези са социологијом је конкретна наука историја, т. ј. историја народа. Историја је непосредни наследник митологије. Од митологије Индије и древних земаља дете треба привести историји Грчке, Рима, Европе, наравно с нарочитим обзиром на дететову сопствену отаџбину.

Затим долазе уметности или примењене науке које зависе од апстрактне психолошке науке. То су т. зв. „фине или лепе уметности“ и литература или књижевност. Лепе уметности обухватају вештине у орнаментици (градитељству), скулптури (вајарству), музици (глазби), цртању (рисању), сликању, песништву и елоквенцији (говорништву). Књижевност треба да се ограничава на ремек-дела литерарних великана. Овде се треба држати реда историјског развића, од митоса или сказака и балада па до етике и драме.

После овог долазе уметности или примењене науке које зависе од апстрактне биолошке науке. Овде спада медицина и конкретна наука о природном постању. Прво треба да обухвата вештину чувања или неге здравља, вентилацију, температуру собе, храњење, телесна вежбања и т. д. Друго треба да обухвата у првом реду проучавање животиња а онда наставу о биљкама и тако да се код обојега предузимају више врсте пре него ли се пређе на ниже феле и према закону психолошког интересовања.

За овим долази конкретно предавање физике. Овде треба одабирати оне примере који се дају непосредно практички примењивати. Нарочито се треба задржавати на вештинама телесне удобности, градње, одевања, кувања и сличном.

Напоследку долази се до вештина механизма. Ово треба илустровати што је више могуће помоћу модела које праве сами ђаци. Аритметика се учи прерано, као и читање и писање.

Скупа с естетским васпитањем овога периода дете треба да савлада начела језика западне Европе. Оно треба да декламује (наизуст казује) песме у овим језицима, да добро схвати модерну поезију. Али независно од естетских обзира, и морално је неопходно знање језика као средство да се униште или барем сведу на најмању меру националне (а поготово шовинистичке) предрасуде. Овај степен филозофског развоја индивидуе поклапа се филозофским развијем расе када се античко (древно) друштво попело из фетишизма на степен политеизма.

Васпитање у оба периода треба што је више могуће развити на породичном огњишту а под надзором матере. Васпитање за време ова два периода који су естетски и морални, припада женама, јер су њихове симпатије јаче од човечјих, мушких, па због тога су жене и способније да изазову симпатије у других. Пошто су Контове мисли о женином позиву врло занимљиве неће бити на одмет ако их овде ма и укратко истакнем.

Још из најранијих година свога зрелог доба Огист Конт је јако био убеђен да женин положај треба што више подићи. Треба само читати ванредне одломке из његових писама што их је слао Валау (12., стр. 84—87). Његово пријатељство са госпођом де Во још га је више уверило о овој великој потреби, и у реконструкцији друштва жене играју веома велику улогу. Према Конту њих треба помњиво искључити из јавне акције, али женама треба за то препустити важније ствари од политичких афера. Да би их приправили за њихове функције, треба их ослободити материјалних брига и ваља им дати теме-

љито образовање. Породица, која је тако важан елемент у Контовом плану ствари, постоји да изведе утецај жене над човеком до највише тачке култивирања. Помоћу афекције жена пречишћава активност човечју. Како то каже сам Конт:

„Надмоћније у моћи афекције, способније да и интелектуалне и активне способности непрестанце подређују осећању, жене су образоване као природни посредници између Хуманитета и човека. Велико Врховно Биће нарочито им поверава своје морално провиђење, одржавајући кроз њих непосредно и трајно култивирање универсалне афекције, услед свих дистракција мишљења или акције, што све то више удаљава човека од његових уплива... Осим јединственог утецаја сваке жене на сваког човека, приближавање човека Хуманости јесте тако важна и тешка дужност да би сваки од нас требало да се стави под окриље једног од ових анђела хранитеља, да у неку руку за њега проговори Врховном Бићу. Ово морално турсорство може заузети три типа: мати, жена (супруга) и кћи; сваки од њих имаде неколико модификација, као што је показано у завршној свесци. Скупа они чине три проста импулса солидарности или јединство са савременицима, — послушност, везу и протекцију — а и три степена континуитета између доба, уједињавајући нас са прошлошћу, садашњошћу и будућношћу. Према мојој теорији мозга, сваки од њих одговара једном од наших трију алтруистичких природних нагона — обожавање, љубав и добротинство.“

И, заиста, жене са својом стрпљивошћу и брижљивошћу у појединостима способније су да подучавају дете како треба добро радити у малим стварима, прављајући га на овај начин за тешку унутрашњу борбу која га чека у животу и за борбу да своје себичне при-

родне нагоне што боље приведе под контролу својих виших симпатија.

У овом погледу и најбољи учитељ, па ма како он био симпатичан по својој природи, увек ће бити лошији од добре матере. Мајка не мора увек бити способна да објасни разлоге својих начела на темељу којих поступа с дететом, али мудрост њезиних планова напослетку ће се лепо уочити. Без формалног предавања она ће, као ниједан други наставник и учитељ, искористити сваку прилику да покаже својој деци како радост долази од добрих и племенитих осећања а чемер и јад од попуштања себичности.

Могло би се приговорити да је овакав план непрактичан за данашње наше прилике, јер да саме матере нису данас довољно васпитане да овако негују и подижу своју децу у њиховим раним данима развића. Наравно, Огист Конт одговара: „Ми нисмо савршени, али ипак треба да имадемо савршенства за наш идеал, и да настојимо да што више остваримо наш идеал“...

У доба од четрнаест година почиње научно васпитање, и пошто ово за собом повлачи јавна предавања, оно се не може дати на кућевном огњишту, у породици, већ на јавним местима или у школи. Према Конту света је дужност државе да се побрине за овакве школе за све чланове оба пола али надзор над овим школама не сме се препустити држави или влади које Конт сматра некомпетентним да се баве тако високом уметношћу као што је васпитање, јер држава или влада никада није успела ни у томе да се створе ваљано саграђени домови или учини крај нездравој хуци и буци варошког живота. Конт мисли да спиритуална моћ (*puissance spirituelle*) — према степену њезина сазнања и моћи т. ј. према томе, којим духовним средствима влада једна

класа, Конт уопште одређује степен, до кога се једно друштво уздигло) припада само сфери стручно образованих педагога, па према томе и вели да се треба повратити на идеју да је прави васпитач по својој професији, у исти мах и свештеник или духовбрижник. Иако ђаци посећују школе ради научног васпитања не треба их лишавати благодати породичног живота што је увек неопходно за ђаке по њихово морално развиће, које треба вазда сматрати као најглавнију и најсветију ствар.

У своме потчињавању интелектуалног социјалном, Огист Конт сматра шест наука — математика, физика, хемија, биологија, и социологија — као прелудију за седму знаност — етику или науку о моралу. Пре него ли пређемо на непосредно проучавање ове науке, вели он, постоје две ствари које неопходно треба испитати: законе наших спољашњих прилика и закона наше рођене природе да би се определио њихов утецај на друштвени живот. Имајући на уму горње разлоге Конт је успоставио следећи план као наставну основу.

Прва година треба да се бави математиком. Конт мисли да су два часа недељно довољна да се пређе читаво главно градиво овог наставног предмета. Идућа година треба да се бави астрономијом. Један час седмичног предавања довољан је за ову обуку. После тога сваке године треба предузети по један предмет и то само један предмет у једно време. (Начело да се један предмет предузима у једно време датира се по свој прилици још од Раткеа). На тај начин физику треба предавати у трећој а хемију у четвртој години. Од студије анорганске хемије ђака треба превести на учење биологије. Према Конту овај школски предмет може се лако збити у четрдесет солидних лекција а да се ништа не окрњи од филозофског или популарног карактера биолошке науке.

Све ово чини, према Огисту Конту, уводни део школског васпитања. Ђак ће сада почети да координује васколико своје знање помоћу непосредног учења социологије или науке о друштву. Овом предмету треба посветити четрдесет солидних лекција у којима ће се јасно и разговетно објаснити састав и развиће људских друштава, особито у новијем доба.

С оваквом подлогом долазимо до последњих седам година ђачког живота у којима се напоскон постижу велики социјални циљеви. Ово доба посвећује се систематском излагању моралне науке или етике чија се начела могу потпуно схватити само у светлости претходно задобивенога знања о свету, животу и човечанству.

Према Конту васколико научно васпитање сваког појединог ђака треба да је под управом једног учитеља или наставника. Према томе свако школско средиште треба да имаде седам наставника, и сваки од њих треба да предаје у један мах по један предмет, али у току од седам година сваки треба да пређе све предмете.

У доба од двадесет и једне године посве васпитан (образован и школован) младић треба да се упозна с наукама свога доба и то у свим њиховим гранама као што се оне огледају у општим законима и важнијим резултатима. Тек када је ово постигнуто човек је кадар да се баци на проучавање течаја специјалног или техничког образовања.

При крају ове главе која се бави излагањем теорије и праксе Контове позитивистичке педагогије, рад сам (иако сам се ограничио просто на чиста факта, не упуштајући се у критику тих чињеница и не покушавајући да одговорим на приговоре који су учињени Контовој педагошкој теорији и пракси) да одговорим само на један приговор цитирајући речи самога Конта. Наиме

приговорило се да је Контов педагошки систем непрактичан, прво, јер је немогуће савладати читаво градиво са једним предавањем на недељу, и онда, да је немогуће доћи до учитеља који би били способни и вољни да остварују овакав педагошки план. Огист Конт овако одговара на те приговоре :

„Судећи према нашој садашњој пракси, заиста изгледа да је немогуће обухватити овако шаренило научних наставних предмета у 360 лекција ; али дужина, кроз коју се данас протежу курсови (течаји) или и који предмет, долази делом од специјалне или професионалне сврхе ради које се курс предаје, а још више од дискурсивног и нефилозофског духа већине наставника, па је због тога и јадан начин на који је организован наш научни систем. Препород научних студија као што сугерира позитивизам оживотвориће их социјалним духом и на тај начин даће им већу и схватљивију тенденцију. Наставници ће постати практичари у вештини конденсовања (збијања) а њихова предавања биће супстанцијалнија.“

Конт такође вели да је овака организација васпитања, као што је он препоручује, немогућа у данашње време, јер још нисмо зрели за такав систем, и, шта више, сваки преухитрени покушај да се организује овакав рад био би на штету саме ствари.

ЗАВРШНА РЕЧ.

Позитивистичка педагогија Огиста Конта у присној је вези с његовом позитивистичком филозофијом и политиком. Главни принципи Контовог система изводе се из његове **Позитивне политике** (6) и из друга два дела: **Позитивистички Катихизис: Сумарно Излагање Универсалне Религије у Дванаест Дијалога између једне Жене и једнога Свештеника Хуманишета** (7) и **Субјективне Синтезе** (9) која чини прву и једину свеску рада о математици што је објављена при крају **Позитивне Филозофије** (2). Систем коме је, како се тврди, **Позитивна Филозофија** била научна приправа, садржи Политику и Религију — потпуни поредак живота у свим својим фазама, дајући ширу сферу Интелекту, Енергији и Осећању него што се то чинило у претходним органским типовима: старо-јелинском, древно-римљанском и католичко-феудалном типу.

Контова огромна супериорност и над пререволуционарним утопијама (игуман Сен Пјера, 1658-1743, публиковао је своје утопије у своме делу: *Annales politiques* Лондон 1757; упореди С. С. Паскалово дело: *Un Contemporain égaré au XVIII siècle. Les Projets de l'abbé de Saint-Pierre*, Paris 1910) и над утопијама после револуције, огледа се особито у чврсто схваћеној кардиналној истини да се побољшање друштвеног организма може остварити само моралним развићем а никада било којим

простим политичким механизмом, или било којим на-
 прасним средствима у погледу на вештачку расподелу
 богатства. Морална трансформација мора претходити сва-
 ком правом напредовању. Задаћа и јавног и приватног
 живота састоји се у што већем зајамчавању победе со-
 цијалног осећања над самољубљем, или победе Алтру-
 изма над Егоизмом. То је кључ и Контовог препорода
 социјалне егзистенције и оног уједињеног живота који
 чини да све наше енергије слободно и без непотребног
 трвења конвергирају овој заједничкој мети.

Да би се постигла ова мета Конт захтева ново
 васпитање, јер је васпитање средство за друштвено кон-
 троловање. На тај начин Конт је ударио темељ новом,
 социолошком схватању васпитања, као што се то лепо
 огледа у многих модерних педагога: *У. Баглиа (Educative Process, I део, New York 1905)*, *Н. Бушлепа (The Meaning of Education, New York 1910, 17-32)*, *Ц. Дуа (The School and Society, 1904; The Child and the Curriculum, 1905; My Pedagogic Creed, New York 1898; Are the Schools doing What the People Want Them to Do? у Educational Review, св. 21, стр. 459)*, *С. Дутона (Social Phases of Education, New York 1910)*, *Дутона и Снедена (Administration of Public Education in United States, New York 1916, 559-595)*, *Ч. Елиота (Educational Reform, Boston 1912, глава, 18)*, *Фича (Educational Aims and Methods, London 1900, 326-357)*, *Др. Г. Стенлиа Хола (Some Social Aspects of Education, у Educational Review, св. 23, стр. 433)*, *Др. Хануса (Educational Aims, New York 1902, глава 5)*, *У. Харуса (Psychological Foundations of Education, London 1898, глава, 36 и 38)*, *Др. Хендерсона (Education and the Larger Life, New York 1906)*, *Х. Х. Хорна (Philosophy of Education, New York 1905, 95-168)* *Ховерта (Education and the Social Ideal, у Educat. Review, септ. 1902)*, *Хајда*

(*The Social Mission of the Public School* (*Ibid.*, св. 22, стр. 222), *Мекензија* (*An Introduction to Social Philosophy*, London 1900, глава, 6), *П. Монроа* (*Text-book in History of Education*, New York 1918, 706-746), *Х. Минстерберга* (*Psychology and Life*, Boston 1904, 1-34), *Ошиа* (*Education as Adjustment*, New York 1903), *Полдинга* (*The Public School as a Center of Community Life*, у *Educational Review*, св. 15, стр. 17), *Е. Рока* (*Social Control*, Boston 1907), *М. Садлера* (*The School in Some of its Relations to Social Order and National Life*, у *Educational Review*, св. 29, стр. 358), *А. Смолла* (*The Demands of Sociology upon Pedagogy*, Chicago 1905), *Винсенша* (*The Social Mind and Education*, New York 1905, главе, 1 и 4), *Лестер Уорда* (*Dynamic Sociology*, New York 1903, св. II, глава 10-14) и т. д.

У којој је мери Контоба дефиниција васпитања („васпитање је средство социјалне контроле“) утецала на ове и многе друге светске педагоге може се донекле видети из ово неколико илустрација што се износе ради поређења савремених социолошких дефиниција васпитања с Контовим схватањем:

„Васпитање резултује у сређивању знања, од чега зависи општа интелигенција а на овоме опет почива друштвени прогрес и срећа“ (*Уорд*).

„Васпитање је преношење, од једне генерације на другу, супстанције учености и културе у прошлости; и развијајући се из те идеје, оно је развиће моћи прилагођавања на променљиву средину“ (*Бекн, Ото Вилман и други*).

„Васпитање је главни фактор у процесу еволуције или како су то други изразили, васпитање је свесна еволуција“ (*Ховерш и други*).

„Социологија захтева од васпитача... да се сматрају не као вође деце, већ као творци друштва. Социо-

логија не познаје средства за побољшавање или реформу друштва које би било радикалније од оних што их учитељи држе у својим рукама. Наставник који реализује своју социјалну функцију неће се задовољавати само простим гурањем деце у наредни разред. Он ће гледати свој успех само у рекорду људи и жена који напуштају школу жељни да све што шире и дубље испитују ове социјалне односе и који јако настоје да приложе свој обол стварању боље будућности. Ми смо жртва криве анализе ако уображавамо да школе могу богзна колико унапредити социјални прогрес ако нису прожети овом мишљу и овим темпераментом“ (*Албион Смол*).

„Верујем да је васпитање основни метод социјалног прогреса и реформе... Помоћу закона и казне, помоћу социјалне агитације и дискусије, друштво је кадро да се управља и реформује мање више хазардно или случајно. Али помоћу васпитања друштво је у стању да формулује своје сопствене сврхе, да организује своја сопствена средства и изворе, и да се на тај начин изведе са дефинитивности и економијом у правцу у коме жели да се креће... Васпитање је процес преудешавања искуства, дајући му више социјализујућу вредност помоћу индивидуалног искуства, нудећи индивидуи бољу контролу над својим моћима“ (*Џан Дуи*).

Из свих ових дефиниција може се лепо увидети утецај Огистове позитивистичке педагогије на модерна схватања школског васпитања, особито у великој, слободној и демократској Америци. Према овој социолошкој тенденцији у педагогији јавља се нов циљ и ново значење васпитања. У првом реду овако васпитање иде за тим да се ђак снабде оним знањем и снагама и да се служи њима, које ће га најбоље оспособити да одговори захтевима модерног социјалног живота у својим

различitim активностима и односима. У другом реду овако васпитање значи развијање оног правог друштвеног поступка који је кадар да ствара здраво тело, образован дух, морално суђење, знање које даје схватљиво гледиште живота и спретност да се ово знање употребљава за благостање и добро заједнице.

Американци нарочито настоје да искористе сва могућа средства само да што боље одговоре захтеву социјалног унапређења помоћу васпитања. Они се служе у главноме овим средствима: 1.) јавним школским системима који дају слободно, компулсорно (подстицајно) васпитање; 2.) приватним заводима за васпитање свију класа у свима врстама учења; 3.) заводима за дефективне (т. ј. за оне, који немају сва чула или су им неразвијене и закршљале душевне способности); 4.) јавним и приватним библиотекама, предавањима и штампом; 5.) вечерњим, летњим и дописним школама (т. зв. *correspondance school*, н. пр. она у Акрону, Охајо).

Исход оваког социјалног уређења васпитања у Америци веома је очит и обилан. Он се нарочито огледа у индустријалној фази овог типа васпитања. Задаћа овог типа васпитања је да се индивидуа учини продуктивном социјалном јединицом и у економном и у политичком смислу. Ово је дало подстрека за америчко мануално (ручно), техничко, агрикултурно (пољопривредно), комерцијално (трговачко) и индустријално и вокационо васпитање.

Америчко ручно васпитање има и педагошке и вокационе вредности; оно се предаје и у елементарним (основне школе од 8 разреда) и у секундарним школама (од 4 разреда), а обухвата рад дрветом, железом, кување, шивење, моделовање (глином или пластелином), савијање папира, штампање, цртање и т. д.

Техничко васпитање је по карактеру чисто професионално. Оно се предаје у школама које издржавају приватне фондације, у државним заводима, у колецима и универзитетским одељењима, у националним школама, дајући обуку у архитектури и у различитим одељењима инжињерства, обухватајући цивилно, хемијско, електрично, иригационо, металургијско, рударско, маринско, санитарско, поморско, тџкстилно и железничко обучавање.

Агрикултурно васпитање предаје се ради своје економне (привредне) вредности у државним агрикултурним колецима (много општи колеци и универзитети имају овака одељења), у експерименталним станицама и јавним школама где се предаје агрикултура, хортикултура, шумарство, агрикултурна хемија, ботаника, ботаника с физиологијом поврћа, зоологија (с ентомологијом), геологија, метеорологија, цртање, ветеринарска наука (живинарство), млекарство, говедарство, коњарство и т. д.

Трговачко васпитање, које је јако популарно у Америци, настоји да се одговори трговачким потребама у нарочитим комерцијалним и трговачким школама, комерцијалним курсовима у јавним (основним) школама, приватним секундарним школама и колецима и универзитетима, где се обучава у књиговодству, трговачкој пракси, грађанској науци, трговачком закону, комерцијалној аритметици, комерцијалној географији, стенографији, економији, банкарству, финансији, транспортацији, осигуравању, социологији, дипломатији, модерним (живим) језицима.

Индустријално и вокационо васпитање тежи да створи средства за тековину насушног хлеба да помоћу школовања у обртничким (занатским) школама, у основним и секундарним училиштима, у вокационим школама, индустријалним курсовима у јавним и приватним школама свију разреда, у специјалним индустријалним шко-

лама за дефективне, за Црнце и Индијанце, да обуку у столарству, резању дрвета, прављењу узорака, ковању, ливењу, лимарству, текстилним индустријама, руковању с машинама, каменореству, моловању, шивењу, кувању, кројењу, прању, неговању болесника, кућанству, опра-вљању апарата с електриком, гасом и паром и т. д.

Позитивистички дух Контов изгледа да се још нај-боље пропагира у слободној Колумбовој земљи, (иако ни ово можда не би потпуно задовољило Огиста Конта). То највише треба приписати радовима Џана Фиска, Г. Стенли-Хола, Марк Џемс Болдвина, Џона Дуиа, Елвуда, Лестера Уорда, Франклина Гидингса, Албиона Смола, Ед. Роса, Уилјема Мекдугела, Уилјема Џемса и многих дру-гих американских педагога, филозофа и социолога. Не-давно је американска позитивистичка лига (*The Positivist League*) покренула и свој орган *Bulletin of the Positivist League* што је само бледа слика сличне лиге која по-стоји још поодавно у Европи под именом: *Société Positive*. Ово је друштво у истину основао сам Огист Конт 1848, а реорганизовано је 1906. под новим именом: *Société Positiviste Internationale* (седиште Paris, 54, rue de Seine). Директор друштва је М. *Émile Corra* (16 rue Chauveau, à Neilly-sur-Seine). Друштво публикује и свој орган: *La Revue Positiviste Internationale*. Уређује га дивно Dr. *Constant Hillemand* (126, rue de Rennes, Paris) а админи-стратор му је М. *Fagnot* (54, rue de Seine, Paris, VI). Мото органа је „Ред и Напредак“ (*Ordre et Progrès*). — Саветни уреднички одбор чинили су или чине многи угледни и познати људи у Француској, у Белгији, у Ен-глеској, у Португалији, у Румунији, у Италији, у Мексику, у Ирској, у Хајти, у Шведској, у Турској.

Занимљиво је да се у овом међународном одбору не налази ниједан Словенин. Ја мислим да је узрок томе

у главном неприступачност и непознавање позитивистичке књижевности. Ова је литература врло добро распростра-њена у Француској. За оне наше Србе, Хрвате и Сло-венце који би се заинтересовали и за овај педагошки покрет препоручујем популарна дела Огиста Конта (она се могу добити код горепоменуће редакције уз врло сни-жену цену).

Ова студија има само ту намеру да и нашем педа-гошком свету укратко прикаже идеале позитивистичке педагогије Огиста Конта. Подлога те педагогије лежи у главном у Контовој позитивној филозофији и позитив-ној политици — два фундаментална дела Контова система мишљења. Многи утецаји изазвали су овај систем: 1) *сенсуализам Дениа Дидероа* (1713-1784; *Principes de la philosophie morale*, 1745; *Pensée philosophique*, 1748; *Pensée sur l'interpretation de la nature*, 1754, и т. д.); 2) *критицизам Имануела Канта* (1724-1804; *Kritik der reinen Vernunft*, 1781; *Kritik der praktischen Vernunft*, 1788; *Kritik der Urteilskraft*, 1790, и т. д.); 3) *здрав разум шкотске школе* [Сер Уилјем Хамилтон (1708-1856; *Discussions on Philosophy and Literature*, 1852; *Lectures on Metaphysics and Logic*, 1859), Томас Рејд (1710-1796; *Inquiry into the Human Mind*, 1764; *On the Intellectual Powers of Man*, 1785; *On the Active Powers of Man*, 1788), *скептицизам Девида Јума* (1711-1776; *Enquiry concerning human understanding*, 1748; *Enquiry concerning the principles of morals*, 1751; *The natural history of religion*, 1755; и т. д.) и *мистицизам Средњега Века*. (Упореди: Др. Бранислава Петронијевића „Историју Новије Фи-лозофије. Први део: Од Ренасанса до Канта“. Друго по-прављено издање, Београд, издавачка књижара Напредак, 1922, стр. 384). Осим тога не треба заборавити ни то да је Конт био у пријатељским односима са чувеним соци-јалистом Сен-Симоном (1760-1825; *Introduction aux tra-*

vaux scientifiques du XIXe siècle, 1807; Réorganisation de la société européenne, 1814; L'organisateur, 1819-1820; Du système industrielle, 1821; Catéchisme des industrielles 1823; Le nouveau christianisme, 1825, и т. д.). *Цаном Стјуарт-Милом* (1806—1873; A System of Logic, Ratiocinative and Inductive, 1843; Essays on some Unsettled Questions of Political Economy, 1844; Principles of Political Economy, 1848. On Liberty, 1859 — овај је рад превео на француски и на српски наш покојни краљ Ослободилац, Петар Први Карађорђевић; Dissertations and Discussions 4 св., 1859; 1867, 1874; Utilitarianism, 1863, Examinations of Sir William Hamilton's Philosophy, 1865; The Subjection of Women, 1869; Three Essays on Religion; Nature, the Utility of Religion and Theism, 1874), *Емилом Лишаром*; *Пјер Лафитом* (1823—1903; он је написао и ова дела: Le Catholicisme; La Civilisation Chinoise; La Revolution Française; Le Faust de Goethe) и још другима. Све је ово, нема сумње, утецало на рад и мишљење Огиста Конта. Ма како наше расположење било према Контовој филозофији и његовом односу према агностицизму, феноменализму, рационализму, материјализму и другим манифестацијама позитивног духа, ипак су његова етика и педагогија веома сугестивне, јер се је и Контова (као и Спенсерова) социологија почела као филозофија живота. *Др. Густав Шмолер* (у своме познатом делу *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, 1898) говорећи о делима Огиста Конта, Херберта Спенсера, Алберта Шефлеа и т. д. с правом вели:

„Наравно ово су непотпуна дела, али су ипак она најзнаменитији подупорњи емпиријске етике, и неопходне су потпоре за решавање заједничких проблема специјалних социјалних наука. Тако ако се у главном истиче синтеза или партикуларно истраживање оних проблема,

који су заједнички свим специјалним социјалним наукама, не може се негирати право овој социологији која је у истину само једна врста развијене емпиријске етике — да се успостави међу наукама.“

Иако Огист Конт има мало присталица у европској педагогији ипак можемо истаћи два нарочито ваљана следбеника: Шпањолац *А. Ферер* (његово дело: *Слободна школа* преводи г. Мил. Р. Мајсторовић у „Народном Подмлатку“, 1, 1921) и Талијан *Саверио Ф. Доминичис* (мој опсежан приказ његове „Социјалне Педагогије“ под насловом: *Нова Социјална Педагогија*, још није штампан).

Слагали се или не са свим педагошким идејама овога великога Француза, мора се признати да Огист Конт заслужује већу пажњу него што му је досад поклањана и од учених Латина, и од трезвених Англо-Саксонаца, особито од Немаца који своју земљу називљу земљом педагогике, и од Словена. Будућност ће само показати да ли ћемо и ми Срби и наша браћа Хрвати и Словенци имати воље за једну позитивистичку педагогију; у сваком случају: Богу — Божје а Цару — Царево. И онда не заборавимо сви ми учитељи и професори златне речи Огиста Конта:

„Идеје владају светом или га бацају у хаос“...

* * *

Да сведем укратко:

1. Позитивизам је назив што га је Огист Конт употребио за свој систем филозофије, религије и педагогије, наука која се бави фактима, знаност која негира могућност икаквог сазнања крајњих узрока; филозофија униформних секвенција. Како то каже сам аутор *Cours de Philosophie Positive*: „Мисија Позитивизма састоји се

у општавању науке и у систематовању социалитета; другим речима, позитивизам тежи да створи филозофију наука, као основицу новог друштвеног вјерују.“ Према овоме социјална доктрина је *циљ*, а научна доктрина је *средство* позитивизма.

2. Главна идеја водиља Огиста Конта јесте његов закон о *три степена*, т. ј. тврдња да постоје три фазе интелектуалне еволуције — *теолошка* (натприродна), *метафизичка* и *позитивна*. У натприродној фази дух истражује *узроке*; необичне појаве објашњавају се као знаци угодности или негодности каквог бога. У метафизичкој фази натприродни агенти замењују се апстрактним силама које су урођене супстанцијама. У *позитивној* фази дух се ограничава на откриће *закона* појава. Али Конт истиче и то да појединци и нације могу отпочети свој прогрес и без теолошке фазе, како се прелази из једне фазе у другу паралелно с духовним развићем иде и социјални развој, на место милитаризма долази економија и индустрија. Конт вели да човек не може променити законе природе, али њихово познавање даје му моћ да влада над природом. Огист Конт је створио општом идеју Монтескијеа, Макијавела и Адама Смита односно општих закона, сличних законима природе. У томе погледу Конт је нашао шаренило следбеника, међу које треба нарочито истаћи *Љуиса, Маквикара, Липреа, Тена, Тому Бекла* (његова дела *Историја Цивилизације у Енглеској*, 1857—1861, преведена је и на српски) *Џана Уилјема Дрепера* (професор Њујоршког Университета; његово епохално дело: *The History of the Intellectual Development of Europe*, 1862, где се методи физичке науке примењују на историју, превео је, с пишчевом дозволом, на српски, Мита Ракић, под насловом: „*Умно развиће Јевропе*“, у две свеске, Београд, Учено Друштво, 1875), и т. д.

3. Позитивизам има и своју религију. Његов бог је Хуманитет, његово обожавање је *le culte systématique de l'Humanité*. Предмет позитивистичког поштовања је људска раса у својој целокупности, што се узима као *le Grand Etre*, (упореди и: Flint, *Antitheistic Theories*, London 1870, предавање. 5).

4. Но најзанимљивија и најбоља страна Контовог рада јесте основица његове позитивистичке педагогије без које је тешко замислити здрави успех и модерне експерименталне и социјалне педагогије. —

БИБЛИОГРАФИЈА.

А. Контова дела и писма:

1. *Considérations philosophiques sur les sciences et les savants*, Paris 1825 (овај чланак одштампан је и с другим чланцима у делу под бројем 6).

2. *Cours de philosophie positive*, Paris 6 свезака, 1830—42; друго издање са предговором од Е. Литреа, Париз 1864; пето издање 1893—1894 (на енглески превела Харијет Мартино, Лондон 1853, у две свеске; у три свеске изашло у Лондону и Њујорку 1896; три последње свеске оригиналног петог издања садрже главно дело: социологију, преведено је и на немачки, 1907).

3. *Discours sur l'esprit positif*, Paris 1844 (енглеско издање с објашњењем од Е. С. Бислиа 1905):

4. *Ordre et progrès*, Paris 1848.

5. *Discours sur l'ensemble de positivisme*, Paris 1848 (енглески превод Ц. Х. Брицеса, Лондон 1852).

6. *Système de politique positive, ou Traité de sociologie*, Paris, 4 свеске, 1851—1854; ново издање 1898; (енгл. превод с анализом и сумарним објашњењима од Брицеса, Ф. Харисона, Е. С. Бислиа и др., 1875—1879).

7. *Catéchisme positiviste*, Paris 1852; треће издање 1890 (енглески превод од Р. Конгрева, Лондон 1858; треће издање 1891; немачки превод 1891).

8. *Appel aux Conservateurs*, Paris 1855 и 1898.

9. *Synthèse subjective I (Système de logique positive)*, Paris 1856 и 1878.

10. *Essai de philosophie mathématique*, Paris 1898.

11. *Lettres d'Auguste Comte à John Stuart Mill* (у *La Critique Philosophique*, 1877).

12. *Lettres d'Auguste Comte à M. Valat* (у *La Critique Philosophique*, 1877).

13. *Correspondance d'Auguste Comte à Madame de Vaux* (у *La Critique Philosophique*, 1884).

14. *Correspondance inédite d'Auguste Comte*, Paris 1903.

15. *Lettres inédites de John Stuart Mill à Auguste Comte publ. avec les réponses de Comte*, Paris 1899 (уредио Levy-Bruhl).

Б. О Конату и његовим радовима:

16. *Archiv für Geschichte der Philosophie* (Band VII, Heft 1 und 2, 1900—1901).

17. *Audiffrent, Georges*, Du cerveau et de l'innervation, Paris, Leroux, 1869; Des Maladies du cerveau et de l'innervation, Paris 1874.

18. *Baldwin, James Mark*, Dictionary of Philosophy and Psychology, New York, Macmillan, 1902, 4 свеске.

19. *Barth, Paul*, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, Leipzig, I, 1891.

20. *Bazala, Albert*, Povjest filozofije, Zagreb, Matica Hrvatska, 1906—1912, 3 свеске.

21. *Bridges, J. H.*, The Unity of Comte's Life and Doctrines, London, 1866 (одговор на Милову критику).

22. *Buisson, Ferdinand*, Dictionnaire de pédagogie, Paris, Hachette, tome I, 1re partie, 1887, 454—6.

23. *Caird, Edward*, The Social Philosophy and Religion of Comte, Glasgow 1885.

24. *Calderwood, H.* Moral Philosophy, London 1861.

25. *Congreve, Richard*, Essays; Positive, Social and Religious, London 1874.

26. *Descours, P. et Jones, H., Gordon*, Fundamental Principles of Positive Philosophy (превод из Контових дела, London 1905, са биографским предговором од Е. С. Бислиа).

27. *Dumas, G.*, Psychologie de deux Messies positivistes, Paris 1905.

28. *Dvorniković, Vladimir*, Savremena Filozofija, Zagreb Knjižara Z. i V. Vasića, 1920, sveska druga.
29. *Eisler, Rudolf*, Philosophen-Lexicon, Berlin, Mittler & Sohn, 1912, 889; Wörterbuch der philosophischen Begriffe, 3 Bände, 1910 (3. издање).
30. *Encyclopaedia Britannica*, New York 1910, св. VI, 814—822.
31. *Fezensac, L. de Montesquieu*, Le Système politique d'Auguste Comte, Paris 1907.
32. *Fiske, John*, Outlines of Cosmic Philosophy, New York 1874; Darwinism and Other Essays, 1884.
33. *Fouillée, Alfred*, Histoire de la philosophie, Paris 1875; 6. издање, 1892.
34. *Gruber, Hermann*, August Comte der Begründer des Positivismus: Sein Leben und seine Lehre, Freiburg 1889; Der Positivismus vom Tode August Comte bis auf unsere Tage 1857—1891, Freiburg 1891.
35. *Guerard, Albert Leon*, French Civilization in the Nineteenth Century, New York, The Century Co, 1914.
36. *Hutton, H. D.*, Comte's Theory of Man's Future, London 1877; Comte, the Man and the Founder, 1891; Comte: Life and Work, 1892.
37. *Huxley, Thomas Henry*, Scientific Aspects of Positivism (у Хекслијевом делу: *Lay Sermons*, 1870; немачки превод 1877).
38. *Jevons, W. Stanley*, The Principles of Science, London 1877, 2. издање.
39. *Laas, Ernst*, Idealismus und Positivismus, 3 Teile, 1879—84.
40. *Levy-Bruhl, Lucien*, La philosophie d'Auguste Comte, Paris 1900; 2. издање 1905 (немачки превод 1902).
41. *Lewes, George Henry*, Comte's Philosophy of the Positive Sciences, London 1853; Biographical History of Philosophy, London 1845—46, последње издање 1880 (немачки превод 1871—76); Problems of Life and Mind, 1872—1879.
42. *Liddon, H. P.*, Bampton Lectures, London 1881.

43. *Litttré, Émile*, Auguste Comte et la philosophie positive, Paris 1863 (треће издање 1877); Auguste Comte et St. Mill, 1866; Analyse raisonnée du cours de philosophie positive, 1845; De la philosophie positive, 1845; Application de la philosophie positive, 1850; Paroles de philosophie positive, 1859 (2 изд. 1863); Fragments de philosophie positive et de sociologie contemporaine, 1876; Études sur les progrès du positivisme, 1883; Revue positive, 1867 и даље.
44. *Mackintosh, R.*, From Comte to Benjamin Kidd, New York, Macmillan, 1899, 312.
45. *Maitland, E.*, Theism or Agnosticism, London 1884.
46. *Marchesini, G.*, La crisa del positivismo e il problema filosofico, Torino 1898.
47. *Martineau, Harriet & Lewes, G. H.*, Positive Polity (Контово дело *Cours* синоповано на енглеском) London 1853.
48. *Martineau, James*, Essays, 1868; Types of Ethical Theory, 1882; 2. изд. 1891.
49. *Maurice, John Frederick Denison*, Moral and Metaphysical Philosophy, London 1848.
50. *Mehlis, G.*, Die Geschichtsphilosophie Comtes, 1909.
51. *Mill, John Stuart*, Comte and Positivism, London 1865 (немачки превод 1874).
52. *Millet, La Souveraineté d'après Auguste Comte*, Paris 1905.
53. *Monroe, Paul*, Cyclopaedia of Education, New York, Macmillan, 1911, 169—170.
54. *Morley, John*, Auguste Comte (у његовим *Critical Essays*, 1890).
55. *Rein, W.*, Encyclopädisches Handbuch der Pädagogik, прво издање, св. I, 573—5 (чланак од П. Барта).
56. *Rig, J.*, Comtes positive Philosophie, 1883—84.
57. *Roberty, Eugène de*, Auguste Comte et Herbert Spencer, Paris 1894.
58. *Schneider, H.*, Comtes Einleitung in die positive Philosophie, 1880.

59. *Spencer, Herbert*, Genesis of Science (an essay); The Classification of the Sciences, 1864; 3. изд. 1871.
60. *Sterzel, G. F.*, Auguste Comte als Pädagoge, Dresden 1886.
61. *Stirling, James H.*, As regards protoplasm, London 1869; 2. изд. 1872.
62. *Swinny, S. H.*, The Sociological Schools of Comte and Leplay („Sociological Review“, XIII, 1921, 68—74).
63. *Thamin, M.*, L'éducation et positivisme, Paris 1812.
64. *Thomson, Auguste Comte and the Religion of Humanity*, London 1896.
65. *Thomson, J. R.*, A Dictionary of Philosophy, London, Dicknison, 1892, 479.
66. *Überweg, Friedrich*, Grundriss der Geschichte der Philosophie, 1863—1866 (4. издање од М. Хајнца, а 10 издање од К. Прехтера и других).
67. *Wäntig, H.*, Auguste Comte und seine Bedeutung für die Entwicklung der Sozialwissenschaft, 1895.
68. *Ward, Lester F.*, Dynamic Sociology, New York 1883, у 2 свеске (особито 14. глава).
69. *Watson, John*, An Outline of Philosophy, Glasgow, Machlehose & Sons, 1898 (особито друга глава: О Контовој филозофији, стр. 21—42).
70. *Westcott, Brooke Foss*, The Gospel of Resurrection, London 1866.

САДРЖАЈ.

	Страна
Посвета	3
Предговор	5
Уводна реч	7
Прва Глава: Живот Огиста Конта	14
Друга Глава: Суштина Контових главних дела	22
Трећа Глава: Контова церебрална теорија или психологија	43
Четврта Глава: Контова општа задаћа васпитања	59
Пета Глава: Контова дидактичка начела	68
Шеста Глава: Контов педагошки план	76
Завршна реч	86
Библиографија:	
А. Контова дела и писма (1—15)	98
Б. О Конту и његовим радовима (16—70)	99

Inv. br.
38562

SAVEZNO IZVAŠNO VEĆE
CENTRUM ZA INFORMACIONU I
DOKUMENTACIONU DELATNOST

Inv. br.

SIGN.

1026 NO